De ontmoeting

Antoon Coolen

bron
Antoon Coolen, *De ontmoeting*. Vereeniging ter bevordering van de belangen des boekhandels, z.p. [Amsterdam] 1947

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/cool004ontm01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

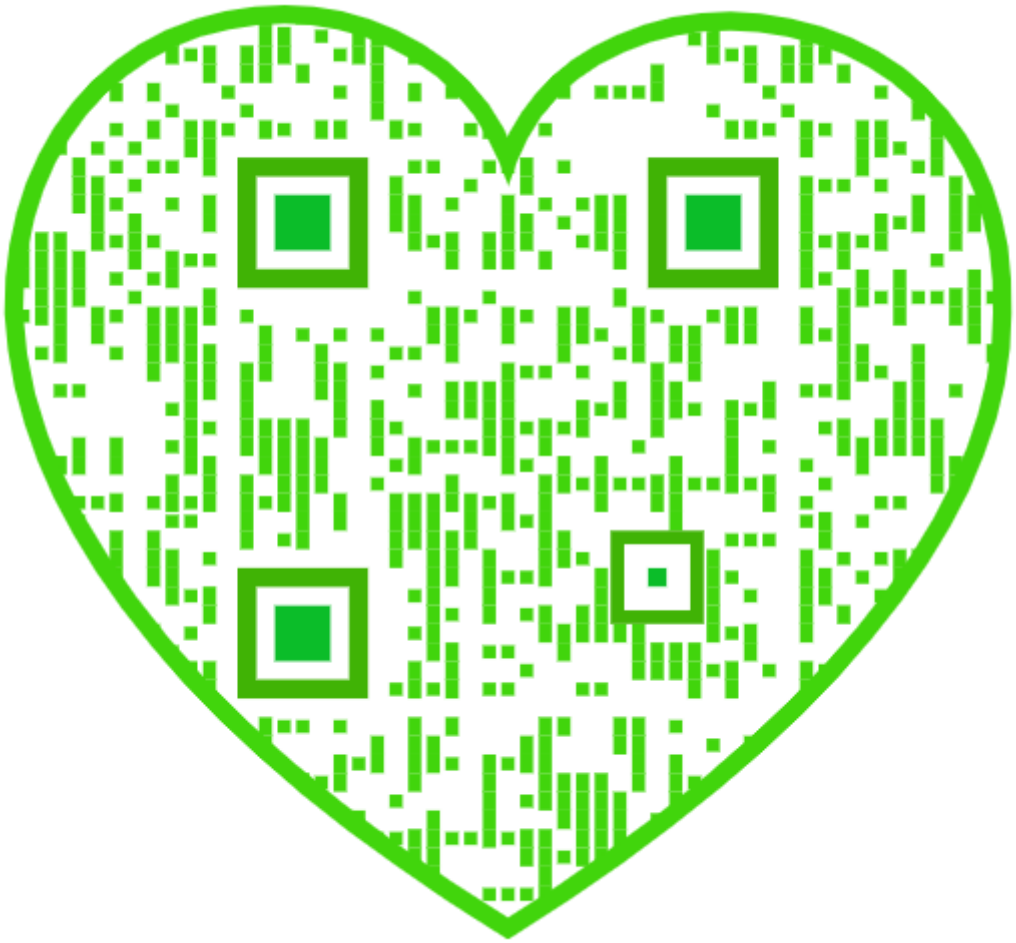

Ten geleide

VOOR de twaalfde maal sinds 1931 wordt een Boekenweek georganiseerd. Het hieraan verbonden Geschenk, U door Uw boekverkooper aangeboden, liet zich tot dusverre in vele vormen zien; de laatste jaren als Novellen- en Gedichtenbundel, in 1946 - bescheiden van omvang - met eenige korte na-oorlogsche en boektechnische beschouwingen. In den zomer van 1946 heeft onze Commissie onder een aantal schrijfsters en schrijvers *een prijsvraag* uitgeschreven voor de beste novelle of korten roman, - in te zenden onder motto, - geschikt om als Geschenk te worden uitgegeven door de Vereeniging ter bevordering van de belangen des Boekhandels. In de Jury hadden zitting Clara Eggink, Anne H. Mulder, Ed. Hoornik, Victor E. van Vriesland en drie leden onzer Commissie.

Het bleek niet eenvoudig een verantwoorde keuze uit de inzendingen te doen. Na rijp beraad en rekening houdende met de speciale eischen, waaraan een in zoo vele handen komend Geschenk dient te voldoen, besloot de Jury haar keuze te bepalen op ‘De Ontmoeting’, een novelle die werd ingezonden onder het motto ‘Ships that pass in the night’ en zich in ons land afspeelt in de kringen van het verzet tegen de Duitsche bezettingsmacht.

Een tweede prijsvraag is aan de eerste verbonden en wel een onder de lezers van dit Geschenk. Achterin het boekje treft men een geperforeerde bladzijde aan waarop alle namen vermeld staan van de auteurs, die definitief hun medewerking hebben toegezegd. Het lezend publiek wordt uitgenoodigd den naam van den schrijver te raden en vóór 1 April 1947 bij onze Commissie in te zenden. Na dezen datum zal de naam van de schrijfster of den schrijver worden gepubliceerd. Drie hoofdprijzen van *f* 100. - elk, waardebonnen voor den aankoop van boeken tot dat bedrag, zoomede 50 prijzen in boeken zullen aan de inzenders der juiste oplossing bij loting worden uitgereikt.

De Commisie wil besluiten met uiting te geven aan hare gevoelens van dankbaarheid jegens allen, die medegewerkt hebben aan het Geschenk, in het bijzonder de leden-letterkundigen der Jury. Aangemoedigd door het succes van de prijsvraag onder de letterkundigen heeft de Commissie het voornemen opgevat, deze en de daaraan verbonden tweede prijsvraag voor het publiek telken jare te herhalen. Zij hoopt met deze litteraire gebeurtenis, samenvallende met de Boekenweek, een waardige propaganda te maken voor het goede Nederlandsche Boek, dat van zoo groote beteekenis is voor en zoo grooten invloed oefent op het cultureele leven van ons volk.

De Commissie voor de Propaganda van het Nederlandsche Boek

De ontmoeting

Antoon Coolen, ***De ontmoeting***

I

HET was stil in het woonvertrek: de kleine kinderen waren reeds lang naar bed gebracht. De jonge boer zat een pijp te rooken en zijn jeugdige vrouw, het gelaat met den bril naar hare bezigheid gebogen, maasde met langzame en geduldige gebaren sokjes van de kleinen. De jonge man en zijn vrouw wisselden soms een enkel, zacht gesproken woord, waarin het beeld van het land opdoemde, de akkergrond, de weiden, die de ontginningshoeve omsloten. De regen buiten was te hooren met een zacht geluid. Tot het woonvertrek drong het gerucht door van het vee op den stal. En in de avondlijke stilte hoorden ze hier binnen dat gedempte, langzaam komende, langaangehoudene, langzaam wegstervende geraas van een trein in de verte eener wijde, nachtstille wereld.

Toen klonk gedempt in den regen en zijn nat geklik, aan den drempel het geluid van nadergekomen voetstappen. De jonge man en de jonge vrouw keken elkander aan, zij vooral met een lichten, kleinen schrik in de oogen, die schrik, die er altijd was in die vreeslijke dagen bij elk geluid aan iedere avondlijke deur. Maar toen degene, die buiten genaderd was, de klink greep, stond de jonge boer op, schoof na eenige aarzeling den grendel terug en opende de deur.

Hij voelde, voor het duister staande, het gezicht nat bewaaid en zag voor zich een gestalte, die hij eerst niet kende, doch het volgend oogenblik meende te herkennen aan de glinstering van een vochtig brilleglas. De man, die voor de deuropening stond, trad nu met eenige opzettelijke behoedzaamheid en tegelijkertijd vrijmoedig over den drempel in het licht en kwam binnen. Met een lachend en vragend gezicht keek hij den ander aan, alsof hij wilde zeggen: Je kent me toch wel? De jonge boer beantwoordde die onuitgesproken vraag en noemde een naam, waarop de ander vermanend den vinger op de lippen legde.

- Ssst! zei hij. Geen ware naam. Ik heet sedert eenigen tijd, net als een zeker sigarenmerk, Don José.

Hij deed zijn natte regencape af, gooide die op een stoel en kwam aan de tafel zitten. Hij wreef zijn bril droog en keek met oogen, die er als lichtelijk ontstoken uitzagen, naar den jongen boer, die zijn plaats weer ingenomen had. De vrouw had den binnengekomene nu ook herkend, zij lachte en zei:

- Ben jij het?

- Ik ben het, zei de man.

Hij was jonger dan zij beiden. Zij kenden hem van gezicht en naam, de zoon eener weduwe in het dorp, een zonderling en iemand van twaalf ambachten en dertien ongelukken, een avonturier, maandenlang armoedig en een leeglooper, na een lange en geheimzinnige afwezigheid in een mooien auto en goed in de kleeren het dorp binnenrijdend, een tijdlang er feestelijk op los levend, om plotseling opnieuw weer te verdwijnen, waarna men bij geruchte hoorde, dat hij ergens in de naaste stad op een kantoor een rustige boekhoudersbetrekking voorbeeldig waarnam. Tot hij ook daar weer een einde aan maakte en opnieuw van zich deed hooren als hij als smokkelaar was opgepakt. Welbespraakt, vol van een doorgaans dwaze fantasie, maar bang voor niets en ontegenzeglijk schrander, was hij midden in den Duitschen bezettingstijd bij het ondergrondsche verzet gekomen, en, zooals men zei, den duivel te slim af, was hij in dezen strijd van avonturen een meer dan bruikbaar man.

Hij had den jongen boer een cigaret aangeboden, ook zelf er een opgestoken en, de armen op tafel, het hoofd voorovergebogen tusschen de handen, vertelde hij nu, waarvoor hij gekomen was.

- Je bent niet dom, zei hij tot den jongen boer, en je merkt wel iets bijzonders aan de cigaret, die ik je gaf.

- Een Engelsche.

De vrouw onderbrak haar werk en keek op, in een gevoel van spanning, waarbij ze haar mooien, frisschen mond even open hield.

- Zie je, ik doe er geen doekjes om, ik heb hier drie Canadeesche piloten in de buurt. Die geef jij voor een nacht, hoogstens voor twee nachten, onderdak totdat we hun papieren en kleeding in orde hebben. Niemand had aan jou gedacht. Toen ik je naam noemde ging allen een licht op. Er is geen boerderij, die voor zoo'n doel beter is gelegen dan de jouwe, en waarschijnlijk is er geen man, die voor zoo'n werk meer geschikt is dan jij. En je hebt ons vertrouwen. De jonge boer voelde zich warm worden, een licht rood overbloosde zijn gezicht. Zijn lange oogharen oversluierden zijn lichtblauwe oogen, ook de blos gaf hem iets jeugdigs en kinderlijks. Tegen zijn vrouw, die hem bang aankeek, lachte hij, een lachje, doorwaasd van iets als droefgeestigheid. Maar de blos trok weg en onder den schok, dien de woorden van den ander hem gegeven hadden, werd hij nu zeer bleek. Het bleef lang stil, een stilte waarin de beide mannen rookten, in gedachten met elkander bezig, waarbij geen van beiden zich rekenschap scheen te geven van de jonge vrouw, die zoo bang was geworden, dat zij den weerslag van haar hartklop voelde tot in haar keel.

Na een tijdje zei de jonge boer:

- 't Is goed.

Hij zei het zachtjes en heel heesch, en na het gezegd te hebben moest hij kuchen.

De ander stond op en drukte hem zwijgend de hand. Toen nam hij zijn cape en ging heen.

De jonge boer en zijn vrouw hoorden het wegstervend geluid van zijn voetstappen. Zij, die de prilheid had van een meisje, blond als hij, verre van knap, zij het dat haar mond iets moois en lokkends had, zij wischte nu een traan achter haar brilleglazen weg.

- Kom? zei hij.

- Ik kan er niets aan doen, zei zij. Ik ben bang.

Zij stond van hem afgewend en hield haar voorschoot voor het gezicht.

Hij zweeg.

Zij hadden lang zitten wachten. Ten laatste was zij naar bed gegaan, om op deze wijze een oplossing te vinden voor haar zenuwachtig en besluiteloos ongeduld: zij vluchtte weg in het donker van de dekens. Maar hij bleef op, rookte een pijp en staarde in de lamp, zich bewust van den plicht, dien hij op zich had genomen om te wachten, een beetje opgewonden en het hoofd van allerlei gedachten vervuld. Hij wist, wat hij deed en hij wist, wat er op stond, maar de groote, verlammende angst van zijn vrouw hinderde hem als een somber voorteeken, dat het uit zou komen en hij in de handen van de Duitschers zou vallen. Misschien had hij niet heelemaal vrijwillig toegestemd, - misschien had hij het slechts gedaan uit het ijdel verlangen te zijn zooals de anderen hem zagen: moedig, geschikt en betrouwbaar. Daarom wilde en kon hij ook niet meer terug.

Laat in den avond kwam Don José, hij was in gezelschap van de Canadeezen. Don José deed gewichtig en uiterst geheimzinnig, ze gingen met zijn allen in diepe stilte, alleen met het gestommel hunner schoenen, langs den deel en nadien door deur na deur naar de groote schuurruimte, waar Don José de anderen voorging, en, dadelijk door hen gevolgd, langs het laddertje naar den wijden hooizolder klom. De jonge boer had een stallantaarn en onder de pannen daar en de balken van het gebint lichtte hij die donkere en vreemde mannen bij, met wie Don José een gesprek had. Zij antwoordden slechts met korte woorden: No - Yes, thank you, all right, maar Don José praatte lang en veel; en de jonge boer begreep heel goed, dat hij dat deed om te laten hooren, dat hij goed Engelsch kon spreken en verstaan. ‘Overigens heeft dat niets te beteekenen,’ zei Don José, ‘dat kun je of dat kun je niet.’ Spinnewebben zaten tegen die kleine pannen, die binnenzijds droog waren terwijl daar buiten de regen er vol op viel met een zacht en ingetogen, als dravend geraas, dat de fluisterende stemmen nog meer dempte. Omdat Don José met de vreemde mannen sprak voelde de jonge boer zich buiten hun kring en hij keek naar hen. Zij waren jong als hij en die gedeelde

jeugd gaf dat gevoel van kameraadschap, waarin zij, zwijgend en wetend dat hij hen niet verstond, hem soms toelachten. Ze waren in hun staalblauw uniform, op korte laarzen, ze hadden de natte overkleeren al afgelegd. Zij brachten een geur mee van regen en wind en kamden nu door hun nat, dikzwart haar, waarbij het goud glom van hun vingerringen, zooals ook een goudglans tusschen hun gave tanden blonk als zij lachten. Een half uur daarna bracht de jonge boer, alleen nu, want Don José was vertrokken, boterhammen met spek, die hij zelf gereed had gemaakt, naar den hooizolder en stond verlegen, toen de anderen zachtjes hun dankwoorden spraken, die hij niet verstond. Maar hij lachte terug en hij herhaalde, zoo goed en zoo kwaad het ging, het good night, waarvan Don José hem bij het heengaan verteld had, dat het goede nacht beteekende.

- En weet je, welken naam je bij ons krijgt? had Don José gevraagd.
- Nee?
- Maurits. Die mannen daarboven op je hooizolder zijn ondergebracht bij: Maurits. Vergeet het niet.

Reeds den volgenden avond waren de Canadeesche vliegers vertrokken. Don José was gekomen en had hun elk zijn papieren gegeven en andere kleeren en schoenen gebracht, burgerkleeren, waarin zij op het oog niets vreemds hadden. Den heelen dag hadden zij zich schuil en stil gehouden, geen knecht of meid, geen der kinderen ook, hadden iets van hen bemerkt. De jonge boer, ploegend in 't veld waarvan het nagewas was geoogst, had aan den ploegstaart loopend in de voor, het gespan der beide rustige paarden voor zich, telkens naar dat vertrouwde beeld gekeken van de hoeve, het huis, de hooge schuur in hun gewonen aanblik bij de groote stilte van het wijde land, de boomgaard, kleintjes en wit de kippen daarin, zijn vrouw, die naar buiten kwam en bij den draad de wapperende wasch kwam betasten of die reeds droogde in den wind. Want na den regennacht was er een bleeke zon

gekomen tusschen de wolken, en er woei een wind, sterk en lauw, die met een groot en voortdurend geluid aan de ooren van den ploeger zoemde alsof handen ze doofden voor de kleine, verzwakte geluiden van een kar in het veld, een kind op den weg. Heel het wijde land onder zon en wolken en wind gaf de sterke gedachte van veiligheid en rust, veiligheid en rust, waarin de hoeve, die haar geheim verborg, was opgenomen; en in die groote helderheid der wereld gebeurde er niets, geen ontdekking, geen verrassing; - rustig en vredig dreef de jonge boer den ploeg door de milde en rulle voren. 's Avonds, bij het vertrek, werd er maar een kort woord gewisseld. De drie mannen stonden bijeen, in hun samenzwering verloren en overgegeven aan de genade van het lot en aangeraakt reeds door de spanning van het avontuur, waarin zij zich begaven om den eindelijken thuisweg te bereiken, en dat goed afloopen kon of slecht.

- Kom, zei Don José.

Hij ging hen voor. Zij volgden hem, zwijgend, over het donker pad.

II

ZOO was de jonge boer, zoo was Maurits, die glimlachend gewend werd aan den geleenden naam, in dien stillen verborgen strijd gekomen, dien strijd op leven en dood tegen den vijandelijken overheerscher en bezetter van het land. Toen men hem een tweeden keer vroeg Engelsche vliegeniers schuil te houden, weigerde hij niet. Den derden keer, dien winter, was het reeds vanzelfsprekend, dat hij het toestond. Daarop ging hij zelf een keer mee met een transport in de richting van de zuidelijke grens. Eens moest hij een Engelsch vlieger ophalen, die van een plotseling bedreigde schuilplaats overgebracht moest worden naar zijn veiliger schuur. Nooit zou hij die eigenaardige gevoelens vergeten, die hij had, toen hij slenterend langs den Engelschman liep en er van een zijweg een Duitscher kwam, die een paar meter voor hen uit ging loopen. Een oogenblik slechts had hij overwogen, wat hij

doen zou, langzamer loopen of sneller en den Duitscher voorbijgaan. Hij besloot tot het laatste, gaf den Engelschman een wenk, en toen zij beiden den Duitscher voorbijliepen keek hij even opzij en zei een groet na, dien hij wel eens had gehoord:

- Grüss Gott.

De Duitscher keek op en groette terug:

- Grüss Gott.

De jonge boer was er verwonderd over, dat hij niet den minsten angst voelde om het gezelschap, waarin hij was. Hij had een vreugdevolle onbekommerdheid, doorspeeld van een opzettelijken schrik bij de gedachte: Als die Duitscher het eens wist, als ik het hem nu eens doodeenvoudig vertelde... Daar gingen ze nu rakelings langs elkaar, vijand en vijand, en de groet Grüss Gott hing nog tusschen hen in de lucht. Eens was de jonge boer meegeweest om patronen op te halen en weg te brengen, die bij een airdropping waren neergegooid. Zoo was hij nu dikwijls de deur uit, bij nacht en donker. Bij zijn thuiskomst was zijn vrouw bleek en ontdaan en altijd zuchtte zij, waarom hij het deed en haar in angst en beven liet. Wat heeft het voor zin, vroeg zij verwijtend, zij zag er den zin niet van in, het gevaar was zoo groot en ze bereikten zoo weinig. ‘Ja,’ zei hij, ‘je moet het toch doen.’ Zij stond bij de bedjes der kleinen en kermde, dat in elk geval zij het beter konden doen, die geen kinderen hadden, maar dat niet de jonge vaders het moesten doen. En de jonge vader stond bij die bedjes, die diepe ledikantjes, waarin de kleine slapers lagen, die van geen kwaad of wereld wisten en den duim hielden in den vochtigen, ronden mond onder de donkere lijn der oogharen over de blozende wangen. Het leven zelf fluisterde in het geluid dezer ademhaling zijn ziel iets toe van zijn diep geheim, van de verscholenheid ervan in de verhoudingen van slaap en wake in 't gezin, waarvoor de jonge vaders schild en hoede zijn. En hij kreeg die gedachte, die hij geen woorden gaf: wie zouden het eerder moeten doen en wie zouden het ernstiger doen dan juist de jonge vaders?

Hij ploegde de voren, hij zaaide het zaad. Hij wiedde het reeds weer toen het ontkiemde tot scheede, tot de geledingen van den halm. Wolken en blauw stonden over de aarde, de regen, waarin de velden dampen, de speren van licht als de zon de duisterheid der buien doorbreekt tot den grond, die blinkt onder de goudig doortrilde lucht. Hij gaf er zich geen rekenschap van, of het land schoon was, hij stond en ging in die wijdheid woordeloos en verloren en toch in de innig gevoelde vertrouwdheid met eenzaamheid en wind.

De oorlog had voor zijn besef die orde niet verstoord, misschien slechts in die eerste, nu weer in een ver verleden liggende dagen, toen in het gedaver en 't geronk der plotselinge verschrikking van vliegmachines de hemel dreunde, de grond trilde der overvlogen akkers en hij een enkelen keer de vreemde en vijandelijke colonnes zag op de wegen. Daarna was de stilte van het land weer teruggekeerd. Ploegen en zaaien, het koren en zijn dagenlange oogst in zomer en zon hadden hun maatvasten gang behouden en van den bangen tijd ondervond hij weinig anders dan den ringeloorenden dwang, de komst van de gehate ambtenaren voor levering van melk, graan en eieren, een paard, een koe, die hij met woede en zeer in het hart van den stal zag weggaan. Maar de vrijheid in de eenzaamheid van het veld bleef de zijne, de oorlog zelf kwam niet tot hier, nu de vijand heerschend was over al de verslagen, te zwakke tegenstanders, waarvan er één slechts ontweek, die zich nu, tartend voor elk geduld, voorbereidde tot een eindelijke aanvalskracht. Hij zag of wist van die voorbereiding niets. Hij geloofde wel, dat die aanval eens zou komen, maar had er zich nooit bijzonder druk om gemaakt. Met ontzag en spanning volgde hij de dag- en nachtvluchten der vliegmachines, die naar Duitschland vlogen. Overdag onderbrak hij er het werk voor en keek, de handen boven de oogen, lang naar het vredige gestreepte spoor, dat zij trokken in het blauw tusschen de witte wolken. En 's nachts, als de wolken voor de sterren waren weggedreven, klonk het ronken vrediger en ijler nog en hij kon er lang naar liggen luisteren. - Maar in gaan en

keeren stierf het eens weg, en daarna was er de nachtstilte van het land weer, die niet gestoord werd door haar eigen geluiden, het zwakke en verre blaffen van een hofhond, het kwaken van kikkers in de weideslooten als het lente was. Zoo had hij de oorlogsdagen doorstaan als dagen van een hinderlijken, lastigen tijd met een vaag, maar overtuigd besef van het kwellend ongelijk van het Duitsche roofzuchtige geweld, met vrees ervoor, en in de rustige en zekere verwachting, die hem niet opwond, dat de Duitschers eens weer verdreven zouden worden uit het land.

Sinds Don José hem evenwel dien avond had gevraagd, Canadeesche vliegers een verblijfplaats te geven in zijn schuur, was hij geleidelijkaan tot een fellere houding gekomen, tot een partijkeuze, die voor zijn eenvoudige natuur gelijk stond met een keuze tusschen goed en kwaad, tégen den booze en voor hen, die gezamenlijk trachtten dien booze den baas te worden. En zonder meer beschouwde hij de daden van zijn vrienden als voorbeelden voor zichzelf, die hij navolgen moest. Na eenigen tijd was er geen werk, dat men hem opdroeg of vroeg, waarbij hij er ook maar aan gedacht zou hebben, het te weigeren of te probeeren er met een uitvlucht van af te komen.

Dien winter was hij eenige keeren met hen samen geweest in een verlaten wagenschuur op een jachtterrein, waarvan de jachtopziener met hen heulde, op den hooizolder van een andere boerenhoeve, in den overgebleven bakoven van een gesloopte, oude boerenwoning, waar ze plat op hun buik voor een radio zendtoestel lagen, in een met balken gestutte ondergrondsche verblijfplaats bij den rand van een ontginningsbosch, die een paar der avontuurlijksten van de jongsten onder hen voor noodgevallen hadden gemaakt. Het waren samenkomsten waarbij ze slechte tabak rookten, hun plannen bespraken, het werk verdeelden en hun lange gesprekken hadden bij de oorlogskaart. Het was een wisselend gezelschap, waarbij Maurits telkens weer andere jonge mannen zag, die van elders waren gekomen, omdat zij zich verborgen moesten

houden, en die nu hier meededen aan den grooten, gezamenlijken strijd. Don José voerde er dikwijls het hooge woord, hij was de man van de groote onthullingen, van de geheimzinnige en fantastische verhalen, van de avontuurlijke vermommingen. Hij was al eens in hun kring gekomen als een monnik met een langen baard, en eens schrokken ze, toen hij als Duitsch officier binnenkwam. Hij deed toen zeer geheimzinnig; de officier, die dit uniform gedragen had, zou het niet meer dragen, zei hij, kortom, die had geen uniform meer noodig. Don José had zich in dit uniform ook laten fotografeeren en liet graag dit portret zien: wat zeg je daar van? Als hij het had laten zien en het weer wegborg in zijn portefeuille, lachte hij raadselachtig. Ze namen het niet allemaal ernstig, ze voelden de hinderlijke gewichtigdoenerij, maar het liet toch ook iets na van den indruk, dien hij wenschte: dat de Duitschers de dupe waren van zijn slimheid. Hij deed ook mee aan de twistgesprekken, die zij hadden als er studenten in hun kring waren, over levensbeschouwingen, over de beweegredenen, die zij hadden om mee te doen aan den verzetsstrijd. Zij redetwistten over de vraag of zij het voor het vaderland deden. Ja, het vaderland, wat was dat? Dat was zeker niet hetzelfde als gerechtigheid, die neen zegt uit zelfbehoud en fatsoen. De heftigsten zeiden: we doen het om de verloren waardigheid een beetje te redden. Wat zou het voor zin hebben, als het handjevol den strijd streed voor het vaderland, dat kroop voor den bezetter, hem vleide en hem ter wille was, om zichzelf veilig te stellen? En Don José maakte ook gedichten, die hij hun voorlas en waarnaar zij luisterden, een beetje spottend, verwonderd over de sentimentaliteit van den inhoud, die zij in strijd achtten met den ruwen, onverschilligen aard van den zonderlingen avonturier en smokkelaar, die hij altijd was geweest. Hij maakte gedichten over de eenzaamheid der heide, over de veldbloem, over het hartverscheurende eener onbeantwoorde liefde. En eens las hij hun een lang gedicht voor over een mooien, groenen kikker, het was in den trant van een sentimenteele fabel met de zedeles, dat ook het

levend wezen, dat slechts springt en slechts een keelklank heeft, en bovendien een leelijke, omwille van het leven beminnenswaardig is.

Eens had Maurits een boodschap gekregen voor een bijeenkomst 's avonds in de oude wagenschuur. Het kleine venster erin, alle reten en kieren hadden ze afgesloten en dichtgemaakt met karton, proppen papier en zakken. Toen Maurits binnenkwam zag hij een groepje jonge mannen in een kring rond een afgeschermde stallantaarn, die op den grond in hun midden stond. De jonge boer bleef even verbaasd staan toen hij tusschen twee jonge mannen in een meisje op den grond gehurkt zag zitten, de handen, over een waarvan een gouden armband viel, om de opgetrokken knieën, in een tweed staalgrijs rokje en een witte trui met hoogen boord, met wolkig, donkerblond haar om het ovaal gezicht, en in het schemerig licht zag hij haar groote oogen en den vochtigen, rooden glans van een jongen, vollen, vleezigen mond. Zij zat, net als de anderen, recht voor zich uit te staren. Ze lichtten hem onmiddellijk in, er was een lamlendige geschiedenis: twee hunner vrienden waren bij een overvallen piloten-transport gepakt. En ook de boer, die de vliegers had schuil gehouden, was opgehaald. Maurits hoorde het, hij verbleekte en voelde zich aanstonds bang en een beetje kleinmoedig. Zij schenen het niet te merken en letten ook niet op zijn verlegen houding, doch stelden het meisje aan hem voor, zij deed mee aan hun strijd, ze noemden alleen haar voornaam:

- Margareta.

Zij was opgestaan. Haar koude hand was zacht, en toen hij ze drukte voelde hij, midden in zijn ontsteltenis over wat hij had gehoord, die aanraking als iets ontroerends en onbeschrijflijk heerlijks.

De anderen maakten plaats voor hem, hij kwam recht tegenover het meisje te zitten. De mannen hielden de ellebogen op de knieën, het hoofd in de handen en zaten voorovergebogen naar het licht in die eigenaardige spanning, waarin slechts af en toe een schaarsch woord viel.

Het was hun commandant, die eindelijk de spanning verbrak, toen hij een kaart uitvouwde op zijn knieën. Hij was een jonge man in een leeren jekker met beenkappen boven de schoenen, met een ernstig gegroefd voorhoofd, lang zwart haar, dat hem telkens voor de donkere oogen viel en dat hij terugschudde met een kort gebaar en daarna met zijn hand wegstreek. Hij had in het dorp een bankagentschap met kantoor en was agent voor allerlei landbouw- en levensverzekeringen. Tom noemden ze hem. Toen hij zijn kaart had opengevouwen, stond het meisje op, en Maurits werd onrustig bij haar bewegingen. Hij zag haar staan, zij was stevig en flink van postuur, en nu kwam zij naar Tom. Het maakte op Maurits een vreemden indruk, dat zij, toen zij zich naar de kaart vooroverboog, den arm om den schouder van Tom heenlegde. De jonge boer voelde het aan als een gênante vertrouwelijkheid en tegelijkertijd als iets waar hij ondanks zichzelf jaloersch op was. Maar toen zij, een beetje loom, het hoofd ophief en hem aankeek zag hij hetzelfde koele en onbewogen gezicht, dat zij had gehad toen zij zijn hand had gedrukt. Het was alsof dit vertrouwelijk gebaar van haar arm gedachteloos was, Tom lette er ook niet op doch ging door met het zachte gesprek, dat hij begonnen was met de beide jonge mannen, tusschen wie hij inzat. En toen hij hun iets aanwees en de kaart dichter bij hen bracht maakte hij zich achteloos uit den arm van het meisje los. Zij ging weer zitten waar ze eerst gezeten had en keek nu een paar maal naar den jongen boer, die een nieuweling voor haar was in dezen kring. Zij voelde, dat zij hem onrustig maakte, zij zag dien blik naar haar, dien hij telkens als zij er hem op betrapte haastig van haar afwendde. Maar zelf kon zij ook niet nalaten telkens naar hem te kijken, getroffen en aangetrokken door de kinderlijkheid van zijn blozen, door die van lange wimpers oversluierde oogen, die dit krachtige, mooi regelmatige, boersche gezicht verzachtten tot iets van een sterke en landelijke teerheid, waarbij ge aan bloemen in de velden moest denken.

Maar Don José kwam binnen, in een leeren jekker, ook hij,

en op laarzen. Terwijl hij zijn bril poetste bevestigde hij, met zachte stem en gewichtig, dat de jongens en de boer waren gepakt, hij liet vermoeden, dat hij wel wist waar ze heen gebracht waren maar dat hij beter deed er voorloopig nog niet over te spreken, en zei:

- Van hen krijg ik gemakkelijk bericht door.

En alsof hij in nadenken verzonken was voegde hij eraan toe:

- Ik zal zien, wat ik voor hen kan doen.

Ze voelden allemaal het hinderlijke van zijn gewichtigdoenerij, maar hij was zoo zelfverzekerd, dat zij er, als altijd, weer van onder den indruk kwamen. Daarna zweeg hij, als zij, en hij zorgde, dat het hem was aan te zien, dat hij diep nadacht. Soms lispelde hij voor zich heen. Tom vroeg hem: wat zei je, José? Maar hij maakte een afwerend gebaar:

- Nee... niets.

Toen Maurits naar huis ging liep een uitgeweken student, die onder hen bekend was als Barends en wiens gezag en overwicht hij voelde, een eind met hem mee. Ze spraken over het gebeurde en Maurits verborg zijn angst niet, maar plotseling vroeg hij naar Margareta, wie zij was en hoe zij bij hen was gekomen. Hij kreeg ten antwoord, dat zij verpleegster was en werkstudente: zij studeerde medicijnen.

- Zij is het gewend tusschen de jonge mannen van haar faculteit te leven, zei Barends en voelt zich thuis en op haar gemak bij ons. Zij is een dapper meisje. Zij begeleidt Engelsche en Amerikaansche piloten, die per trein reizen. Zij heeft er heel wat gered.

Maurits kon zich geen voorstelling maken van haar wereld en van haar wijze van leven, noch van haar faculteit, een woord, dat hij niet begreep.

Barends zei:

- Morgen gaat ze weer weg.

De jonge boer voelde iets als een teleurstelling bij die laatste woorden, waarover hij een tijdje nadacht vooraleer hij vroeg:

- Komt ze niet meer terug?

- Ja zeker. Ze moet weer terug komen. Ze gaat als koe-

rierster. Met een week is zij weer hier, als alles goed gaat. Het was Maurits plotseling prettig te moede. Hij vroeg:

- Waar gaat ze naar toe?

- Beste jongen, zei Barends, daar moet je niet naar vragen, het is immers veel beter, dat je dat niet weet.

De jonge boer voelde zich een beetje beschaamd, maar kon zich niet weerhouden te vragen:

- Is het gevaarlijk, wat zij gaat doen?

- We zijn allemaal altijd in gevaar en daarom moeten we voorzichtig zijn en ook onder elkaar niet te veel praten.

III

REEDS was er in de langer dagen de eerste luwte van het voorjaar, waarin de boeren van stal en erf het veld ingaan en de akkers ploegen voor haver en aardappelen tusschen de groene stukken van het winterkoren, dat zijn kleine, doorwaaide schachten steekt tot een grasveld boven het breken en snelle dooien van de sneeuw in de zachte kluiten.

Maurits, op den stal bij de warmte van de reeds ongeduldige koeien die hij hun mangelwortelen voerde, bij de paarden in wier bak hij onder hun snuiven zemelen en haver met water vermengde tot een pap, had, bij het vernemen van den voorjaarswind over het dak van stal en schuur, telkens die moeite om afstand te nemen van de hem steeds nog beklemmende gevoelens, welke hij had in den kring zijner nieuwe vrienden. Toen hij de met drie paarden bespannen nawintersche ploeg voor het eerst door de voren dreef van den nog modderigen akker, de wind zijn kiel bolde en in de wazige verten de boomen nog kaal stonden met de zwarte vuisten der kraaiennesten in de takken, dacht hij aan een fietstocht, dien hij eenige dagen tevoren had gemaakt met een groepje, zoo verspreid dat het niet bij elkaar scheen te hooren, maar toch zoo overwogen en onder zoo scherpe wake met elkaar verbonden, dat de een in gedachten den ander geen oogenblik losliet: een zijner vrienden voorop, drie als arbeiders verkleede Engelsche vliegers achter

hem, weer een zijner vrienden, dan vier Engelsche vliegers, en hij als laatste, oogenschijnlijk achteloos, maar van oogenblik tot oogenblik op zijn hoede, naar de lessen die hij had geleerd. Want hij wist hoe hij moest waarschuwen bij onraad, welke teekens hij moest geven en op welke letten, opdat de groep ongemerkt bijeen bleef en ongemerkt zich kon verspreiden als het noodig was. Na de opwinding van een aanvangenden angst, dien hij bij het begin van den tocht niet kon onderdrukken, was hij later kalmer geworden, en toen kreeg hij telkens die oogenblikken van volkomen gerustheid, van groote zelfverzekerdheid, van een uitzinnige, zegevierende vreugde, als hij zag hoe in het gewone kalme bedrijf van stad en dorp en land en wegen zij zwijgend en alsof zij niets met elkaar te maken hadden hier fietsten. Geen mensch, ook niet de enkele Duitschers in uniform, die zij zagen, en ook niet die Duitschers, die in een als S.S.-wagen herkende auto hen voorbijreden, lette op hen. Het was als een spel, maar een vervoerend spel: de vreugde, die hij na den goeden afloop had, was in niets te vergelijken met de voldoening van het gedane boerenwerk, al kon hij, gereed met het ploegen van een stuk, welgezind de zwarte, verschgekeerde aarde overzien van den effen, schoonen, zaaigereeden akker, blinkend onder de wolken van den hemel.

- Die angst in 't begin en die rust als je op weg bent zijn juist de beste condities, zei de student Barends tegen hem.

Maar als hij bij zijn arbeid was in 't veld leek die wereld zijner nieuwe vrienden hem zoo vreemd en onwezenlijk, alsof zij vol was van dingen, die hij alleen maar had gedroomd, en tegelijkertijd zoo beklemmend, dat het was alsof ze uit dien droom naar een werkelijkheid overgingen, waaruit elk oogenblik kwaad en ramp hem konden treffen. Thuis stelde hij zich schuw en bijna schuldbewust te weer tegen den angst, waaronder zijn vrouw leed, die vermagerde, hem haar tranen niet verborg en hem voorspelde, dat het slecht afloopen zou. Haar angst gaf hem zelfverwijt en zijn zelfverwijt maakte hem norsch en stug tegen haar en zoo onredelijk, dat hij in oogenblikken

van berouw krampachtig vocht tegen zijn onmacht om zachte, vriendelijke woorden te vinden voor de groote verteedering, die hem overweldigde. In zijn schuwheid ging hij dan naar zijn kinderen. Geen avond sloeg hij over om hen in hun diepe bedjes te zien liggen, hun haren aan te raken, verlegen, als hij betrapt werd door zijn vrouw die dan het minst haar tranen weerhield, maar dankbaar als zij tegen hem aan kwam leunen om hem aan te raken, om een vertrouwen te herwinnen, dat zij, zonder dat zij het hoe of waarom onder woorden kon brengen, zoo angstaanjagend bedreigd voelde.

- Waarom doe je 't... vroeg zij.

Hij antwoordde:

- Omdat het moet.

Maar zijn gevoelens zouden voor hem misschien niet zoo onbegrijpelijk, zoo tegenstrijdig en verwarrend zijn geweest, als hij dien avond in de schuur niet dat meisje had gezien, wier aantrekkingskracht hij als een dwang, als een betoovering onderging. Zij was na een week niet teruggekomen en hij durfde zich nauwelijks zijn doodelijke onrust bekennen. Hij had ook den moed niet de anderen, die over haar zwegen, naar haar te vragen, bang als hij was daarmee iets te verraden en bloot te geven van wat hem innerlijk beroerde. Maar meer dan vroeger zocht hij hun bijeenkomsten op, in die telkens teleurgestelde hoop, dat hij haar zou zien.

Voor de twee gevangen genomen vrienden van den kring, twee jongens uit een naburig kerkdorp, en voor den opgehaalden boer had Don José niets kunnen doen: hij had het hun smartelijk bekend. Maar wel was hij erin geslaagd, bericht over hen door te krijgen, en dat bericht was een vreeslijk en verlammend bericht: hij wist den dag en het uur, waarop de twee jongens zouden worden terechtgesteld. Het was een vroeg morgenuur en zij zouden in de oude wagenschuur bijeen zijn. De commandant had eraan getwijfeld, of hij Don José kon gelooven. Maar Don José, die er van hield indruk te maken met gewichtige stukken en papieren, met vage of duidelijker zinspelingen, die nu ook voorspelde, dat de opge-

haalde boer zou vrijkomen en met een soortgelijke voorspelling vroeger al eens in het gelijk was gesteld, had hen tenslotte toch weten te overtuigen.

Maurits ging naar hun samenkomst in dat vroeg morgenuur van het seizoen, als het donker van den nacht nog lang draalt voor het zich laat doorbreken door het eerste, bleeke grauw van den dageraad: een klamme, vochtige morgen, het eenzaam pad, waarop de voetstappen klinken als het eerste geluidsteeken van den nieuwen dag, die voor de menschen wordt gewekt. - Toen hij binnenkwam kon hij de eerste oogenblikken geen woord zeggen, hij voelde den adem beklemd en het op den slag feller kloppen van zijn hart: Margareta was terug, juist nu hij er heelemaal niet op bedacht was geweest, - zij zat, in een kort, dik bontmanteltje gekleed, op een hoopje zakken tegen den wand. Zij keek naar hem en hij voelde zich zonderling bewogen, toen hij de verbreeding van haar gezicht zag, de vriendelijke plooi onder de wangen en het zich openen van den mond in dien lach, waarmee zij hem toeknikte.

Tom, de commandant, in zijn leeren jekker, Barends, die een kort pijpje rookte, Don José, nog vier, vijf andere jonge mannen, zij liepen achteloos wat door elkaar, spraken soms eenige gedempte woorden en gingen daarna de een na den ander zitten op een plank, een kist, een doorgesleten wan, en leunden tegen den muur. Tom zat in het midden, het hoofd in de handen, aan een wankel tafeltje onder de stallantaarn, die aan een balk hing, en in haar licht stond op dit tafeltje een wekker met de wijzerplaat naar de anderen gekeerd. Don José had het uur genoemd, de kleine wijzer stond er dicht bij, de groote maakte er zijn kringloop naar toe en kroop minuut na minuut er dichter heen onder dat staalharde, driftige tikken.

Het was stil. De morgenwind trok met een ingetogen zoeven over het groote dak en speelde door de kieren ervan, waar hier en daar een hangende stroohalm of een spinneweb bewogen, - en allen luisterden naar het tikken van den wekker. Maurits leed evenzoovele kleine nederlagen tegen zijn telkens

vernieuwd voornemen, niet naar Margareta te kijken, en toen hij voelde, dat zij het bemerkte, bloosde hij. In de stilte luisterde hij naar het tikken van den wekker, dat veranderde van den aard zijner regelmaat; er waren tikken, die harder, staalachtiger gingen, waarna het geluid zwakker werd, rhythmische loopjes kreeg van vier, vijf snelle tikken, weer vertraagde en soms voor het gehoor zoozeer scheen te verdwijnen, dat men zou hebben kunnen denken: de wekker gaat stilstaan, waarna het den eigen, harden en ijverigen vlijt hernam.

- Neen, zei Tom plotseling luid, en hij was doodsbleek, wat een onzin! Dat getik van dien wekker is een marteling, ik houd niet van sensatie, laten we dien wekker buiten smijten! Allen keken hem aan. Hij balde de vuisten weerszij van zijn slapen, zijn oogen waren groot open onder het gefronste voorhoofd.

- We moeten ons minstens zoo beheerschen, dat we er tegen kunnen, zei Don José. Zeg, 't is voor ons toch nog niet zoo erg als voor hen? 't Is geen sensatie. De arme jongens moeten, als zij het zich afvragen, de zekerheid hebben, dat wij seconde voor seconde met hen meebeleven.

- Kunnen zij dan vermoeden, dat wij het weten? vroeg Tom.

- Ja, zei José geheimzinnig, ik denk, dat zij dat vermoeden.

- Zij zijn op weg, zei Barends, misschien zijn zij al aangekomen.

De morgenwind, die ginds de haren beroerde boven het bleek, ten doode gekeerd gelaat hunner jeugd, was dezelfde, die hier een kleine drift aanblies in een sidderend spinneweb. Of de ter dood veroordeelden nu op weg waren? Of zij reeds niet sinds den nanacht al uren daar waren op die plaats, waar zij wellicht zelf hun eigen graf hadden moeten graven in dat nachtelijk donker, en waarvoor zij nu stonden en het droevig morgenlicht hadden zien komen? Hier hadden hun vrienden ieder hun gedachten bij hen, aan dat verborgen en ondoorgrondelijk gevoel, waarmee de zeker naderende dood de kloppende harten bevangt, die nimmer zoo de bedwelming

van het leven kunnen ondergaan als op dit oogenblik, en aan de raadselachtige menschelijke ziel, waarvan slechts de sterkste bewust den troost kent van den dood, gestorven voor de zuiverste idealen van het leven. Toen de groote wijzer van den wekker de laatste minuten overgleed, stonden op een teeken van Barends allen recht; niets hoorde men in dit roerloos staan dan den wind en het hamerende tikken van den wekker, het roestig janken van het scharnier eener deur, waar de tocht tevergeefs aan trok. Het was, of allen den adem inhielden in dat weg en weer gaan der gedachten, die zich met de groote denkbeelden der gerechtigheid bezig hielden en toch de afleiding der kleine geluiden volgden: dat scharnier, dien wind der verte, waarin nu het hard gezamenlijk schot viel vooraleer zij, ginds, neerzegen in hun jonge graf; - toen de wijzer de minuut overkroop sloeg Margareta de handen voor 't gezicht. En Maurits, bewogen door krachten die hem sterker schenen dan het leven zelf, spande zich in, om dat beeld te ontwarren, waarin die neervallende jongens in den morgen, zijn eigen kinderen, zijn vrouw en dat met de handen bedekte gelaat van het meisje voor hem samenkwamen, voor elkaar schoven. En om niet te wankelen zocht hij steun met dwalende handen, die zich ophieven, en, zonder dat hij er zich rekenschap van gaf, zich vouwden voor zijn borst.

De commandant, Tom, verbrak ten laatste de stilte. Hij keek naar de gevouwen handen van Maurits en zei:

- We wachten nog op bericht. En dan draagt overmorgen de rector in de zusterskapel de requiemmis voor hen op. Dien middag ploegde Maurits aardappelen in. Hij zei geen woord tot de meisjes, die, den rooden doek om het hoofd om de haren te beschermen tegen den toenemenden wind, achter hem de poters op gelijken afstand lieten vallen in de voor, welke hij openploegde met het dichtteulen der voorafgegane. Hij hield den mond, zelfs tegen zijn paard, dat gewillig en droomverloren liep, net als hij.

Den volgenden dag stond het bericht in de krant. De höhere

S.S. Gruppenführer General Leutnant der Polizei deelde mede, dat het vonnis met den kogel was voltrokken. Maurits, thuis, had de krant voor zich en staarde naar dat korte bericht. Hij las de namen der jongens, hun voornamen, hun leeftijd, dat zij landbouwer waren, dat zij getracht hadden vijandelijke vliegers te doen ontkomen, en dat het vonnis met den kogel was voltrokken. Het meest trof hem dat harde woord kogel, een woord als lood en staal, koud en rond, hondsch en onbarmhartig. Hij herinnerde zich levendig, hoe hij een dier jongens te samen met diens lachend meisje had gezien en nog met hen had gepraat, een vroolijk en gekscherend gesprek - en hoe de twee daarna wegwandelden dicht tegeneen met dien grooten droom hunner toekomst. Nu was aan dien jongen het vonnis met den kogel voltrokken, en hij was een der duizenden. Maurits herhaalde dat woord kogel een paar maal voor zichzelf, terwijl zijn oudste jongetje, naast hem half over de tafel gekropen, een nat vingertje hield op een plaatje in de krant, de foto van hooge Duitsche officieren die een onderscheiding ontvingen, en met eindeloos geduld en een hoog, ijl stemmetje zijn vader de onbeantwoorde vraag bleef stellen, wat dat was? De jonge boerin had het bericht ook gelezen en er niets van gezegd. Maar, bezig met de kleinsten, zat zij en liep zij rond met een uitdrukking van een gekrenkt gelijk op het gezicht, alsof hij toch wel de hardvochtigste van allen was, als hij nu niet beloofde ermee op te houden.

Den volgenden morgen waren zij in de kleine kapel van de zusters bijeen, waar de oude rector een stille mis van requiem opdroeg. Ook de familieleden van de doodgeschoten jongens waren gekomen, de vrouwen zaten met de zakdoeken voor het gezicht, de mannen, op de bidstoeltjes, staken de vereelte knuisten der ineengestrengelde vingers hunner bruine, besproete handen vooruit, een meisje staarde naar het altaar met roodbeschreide oogen. Maurits, geschoren, in zijn Zondagsche kleeren, zat stil met zijn kerkboek geknield en keek af en toe tersluiks naar Margareta en Barends, die niet knielden

maar naast elkaar gezeten waren in deze voor hen zoo vreemde omgeving en de stille ingetogen plechtigheid volgden, waar zij weinig of niets van begrepen, maar wel het devote van voelden, de zinvolle verstilling met kaarslicht en altaarschel en geprevelde gebeden. Het was de onthechting van het drama aan bebloede aarde en kogel, de verheffing ervan in den zuiverenden en verzoenenden dood der beide jongens, wier namen door den grijzen rector, toen hij zich tot allen in de kapel omkeerde, werden voorgelezen met een stem, die een beetje luider was op dat oogenblik, maar onmiddellijk daarna weer overging in haar fluisterend gebed, toen hij, den rug naar hen toe, onder het zilveren kruis op het zwart kazuifel weer over het altaar heen boog.

Toen de mis uit was maakten zij in de gang van het klooster kennis met de familie en hadden een kort en zacht gesprek met hen, terwijl zusters, met het gerinkel van haar rozenkrans aan het wit gordelkoord en met een buiging van het hoofd in haar kap, voorbij gingen. Daarna gingen zij allen stil en zwijgend heen.

Maar tegen den avond kwam een der vrienden bij Maurits haastig en stil een boodschap brengen, net toen de jonge boer met zijn gezin aan tafel zat. Zijn vrouw stond plotseling op en begon te schreien, maar hij zei, dat hij gaan moest als hij werd geroepen.

En na gegeten te hebben en na te samen met zijn vrouw de kinderen naar bed te hebben gebracht, - zij liet hen allang aan hun avondgebed een gebed toevoegen voor vader, dat hij veilig zou thuiskomen - ging hij door het duister den langen weg naar de wagenschuur. En daar trof hij de anderen, Margareta was bij hen, ze waren stil en ontdaan, en hij hoorde de nieuwe noodlottige mare: dien middag was Don José gepakt, in een Duitsche legerauto en in zijn Duitsch officiers-uniform.

Ze spraken erover. Ze hadden telkens maar één gevolgtrekking: de kogel, een andere mogelijkheid was er niet, - weer hoorde Maurits dat staalkoude, hondsche en brutale woord.

Maar ze waren niet zeker van Don José, of hij tevoren een hard verhoor zou doorstaan en niet bezwijken zou. Hoor eens, zei Tom, we oordeelen niet, we weten, hoe ze hem zullen aanpakken. Maar hij gaf het bevel: voorloopig elkaar vermijden, zoo min mogelijk thuis zijn, en in geen geval thuis slapen. Wie een duikadres had moest naar zijn duikadres gaan, wie een schuilplaats had zocht die 's nachts op, en tot Maurits zei hij:

- En jij brengt Margareta, die geen gevaar mag loopen en op het oogenblik een allergewichtigste opdracht heeft die even nog moet worden uitgesteld, naar onze schuilplaats in het Holtensch ontginningsbosch. En blijf meteen daar zelf ook, want je doet verstandig de eerste nachten niet thuis te zijn, - 't is duidelijk, ze zijn ons op het spoor.

- Nee, zei Barends.

- Wat nee?

- Dan hadden ze José niet afzonderlijk gepakt. Ze doen het net pas dicht, als ze er allemaal in zitten.

- En als José gaat praten? Wees verstandig en doe wat ik zeg, Maurits, het is het beste.

Maurits was van vuurrood doodsbleek geworden, zijn hart hamerde tot in zijn keel toe en heesch klonk zijn stem toen hij vroeg:

- En mijn vrouw?

- We zullen zorgen, dat ze bericht krijgt, dat wil zeggen, ze krijgt onder geen beding te hooren, waar je bent, want we kunnen niet voorzichtig genoeg zijn. Maar dan weet zij, dat je vannacht niet komt en maakt zij zich daarover niet ongerust.

IV

DE twee jonge menschen liepen door den avond, die niet duister was, want op dunne, lichtende wolken tusschen donkerder, die met de koele, zwarte lijn hunner randen den indruk gaven of ze eeuwig niet meer zouden bewegen en nooit meer regenen konden, lag een zilverige maan. Zij keken allebei naar dien hemel op, Maurits in zijn diepe verwarring ondanks zich-

zelf vragend naar de weerteekenen, Margareta omdat zij misschien dien hemel mooi vond boven het schemerig land, waar zij met dien boerenjongen liep. De lente was te voorvoelen in die avondlijke zachtheid, in de bereidwilligheid der velden waarop het koren roerloos stond en reeds zou ruischen in de eerste aantochten van den zuiderwind.

Zij liepen naast elkaar langs de wagensporen van den landweg op een voetpad, dat soms zoo smal was, dat zij elkaar aanraakten. Zij zei dan: pardon, en hij ontweek te snel en te ver, dan dat hij den haastigen opzet en zijn gevoel, dat er iets onbehoorlijks was gebeurd, voor haar verbergen kon. Zij onderdrukte haar neiging om te glimlachen, want zij zag zijn verwarring, zijn schroom, waarvan zij voelde, dat ze meer waren dan verlegenheid. Gewend aan den vlotten omgang met jonge mannen, onachtzaam in een vertrouwelijk gebaar met hen, omdat zij, zonder dat het verder iets voor haar beteekende, er van hield een arm te voelen, tegen iemand aan te leunen, en zonder meer op haar gemak met verlegen jongens, die ze berustigend tegemoet kon komen, voelde zij zich nu voor 't eerst tegen een mannelijke, zedige beschroomdheid niet opgewassen, zij hielp noch hem noch zichzelf erover heen en zweeg. Af en toe keek zij van terzij naar hem, naar de jonge, lenige, breedgeschouderde gestalte, naar het profiel van het gezicht, dat zij mooi vond en waarin zij ook nu in het maanlicht het overhuiven der wimpers over de recht voor zich uitkijkende oogen meende te zien, - alsof onder die wimpers een lijn van schaduw over die altijd wat droomerige oogen ligt, dacht zij. 't Is waar, zei zij tot zichzelf, hij is getrouwd en hij heeft kinderen, en zij onderzocht plotseling zeer diep zichzelf, of niet ergens een gevoel in haar was, dat dit betreurde alleen maar voor dit oogenblik, - want zij verheelde zich niet, dat zij zich tot dezen jongen boer op een raadselachtige wijze voelde aangetrokken.

Zij was in den vlotten omgang met jongelui een vrankheid en vrijheid gewend, die in den tijd lagen, waarvan zij de gevolgen, als die zich voordeden, als gewone, natuurlijke

zaken had aanvaard, kortstondige verhoudingen, die haar niet onderstboven hadden gegooid, die haar allerminst gewond hadden en waaruit zij het gevoel had te voorschijn te komen als uit een verfrisschend bad, zonder eenigen spijt, zonder treurnis of gekweldheid, zonder ook maar ooit de geringste jaloezie. Maar wat zij nu onderging had zij nooit ondergaan. Zij voelde heel goed, dat, terwijl deze jonge boer naast haar liep, er een storm van gevoelens en gedachten door hem heen ging, raadselachtig voor hemzelf en hem zoo beklemmend, dat zij het trillen en heesch overslaan van zijn stem hoorde als hij met een enkel woord haar den weg wees waar zij moesten gaan, en misschien, alleen maar om het zwijgen te verbreken, haar zei, hoe ver het nog was. Het verwarde haar op haar beurt, dat zij deze dingen in hem gaande maakte. Trekt hem in mij, zoo vroeg zij zich af, wat uit zijn wereld hem ver en gevaarlijk leek en wat tot zijn ontsteltenis nu zoo dicht is genaderd, zooals mij, want dat moet het zijn, in hem aantrekt, hoe zal ik het noemen, de waterzuiverheid eener beek, waarvan men den bodem niet onderscheidt en die toch door puur water slechts verborgen blijft voor den ondervangen blik? Telkens kwam haar het woord zedigheid in gedachten, en even zooveel malen weersprak zij het bij zichzelf. Dat is het niet, dacht zij. Zij geloofde in geen enkele idylle. Zij wist te goed voor zichzelf de boersche primitiviteit te verantwoorden, de hardheid en ruwheid, het op de pezen bloot liggen van alle physieke geheimen in den teelt van hun vee. (Zij dacht daarbij ook even aan haar eigen reacties op het open liggen van een menschelijk lichaam bij het lijkschouwen, dat op haar misschien verwarrender indrukken maakte dan op hem de bloederigste veeverlossing op stal). Mest en akkers lieten hem onverlet. De wind woei hem zuiver. Ik tast naar zijn wezen, dacht zij, en ik geloof, dat het zoo eenvoudig is, dat ik er weinig van begrijp, maar het is bekoorlijk en ik ben uit mijn stad en van mijn college's vandaan moeten gaan om in al de rauwheid dezer guerilla tegen de Duitschers en hun pelotons dit hier te vinden.

Zij liepen nu over een holklinkend, houten bruggetje en omdat zij het gemurmel van water hoorde, bleef zij even staan en boog zich over de leuning in dat maanlicht, dat nu nog blinkender was in een wijd stuk blootgekomen hemel te midden van velden van vlakke wolken. Hij was doorgeloopen en stond nu stil, wat verder op, omdat zij niet meekwam. Toen, bij het zachte gemurmel van water daar bij den koelen, vochtigen grond, hoorde zij duidelijker wat zij reeds eerder meende gehoord te hebben, het mijmerende, verre geronk in de wijde verlorenheid van den hemel. Langs de donkere banken van wolken speelden in hun eigenaardige en geheimzinnige geluidloosheid breede, ijle strepen van dun licht, twee, drie bundels, die naar en langs elkaar gleden, samenkwamen met hun punt, een tijdlang roerloos stonden en ineens weer wegflitsten, - waarna, korter en als in een poeiering zich in een wolk verliezend, een bundel zich weer schuin over den einder hief. Dat hooge ronken in die onmetelijke diepte van den hemel tegen dien vloer van stilte en zijde zwol tot zoete, zoemende golvingen. Omdat het meisje daar zo lang bleef dralen was de jonge boer op zijn schreden teruggekeerd en kwam nu naast haar staan.

Zij keek omhoog.

- Die daar boven, zei zij, die zitten daar nu en praten misschien met elkaar, en we hebben allemaal, zij en wij, hetzelfde doel. Hij antwoordde niet. Hij zag haar geheven gezicht, de teedere spanning van haar keel, wit tusschen de donkere lokken in den hals, dien naar den hemel getilden mond. Zij voelde zijn blik en wendde zich van hem af, maar hield het gezicht nog steeds naar den hemel geheven. Luisterend naar het watergemurmel, luisterend naar dat hooge geronk wist zij niet wat voor een prilheid zij op haar lippen voelde, de bedwelming van een voorjaarsbloei, waarin zij op haar mond den vochten kus dronk van den nacht zelf.

Na een lang zwijgen zei zij:

- Eens zal hun en ons doel bereikt worden.

En zij voegde er aan toe:

- En dat zal niet lang meer duren. En ik kan mij niet voorstellen, dat er dan iets heerlijkers is dan gewoonweg alleen maar te leven.

Hij antwoordde met en weer stonden beiden langen tijd zwijgend te luisteren naar de geluiden van den nacht. Toen, met zachte stem, spraken zij allebei tegelijkertijd, - zij had misschien nog iets willen zeggen over den mooien avond, en wat hij wilde zeggen kon zij niet vermoeden. Maar zij hielden beiden in en om dit gelijktijdig spreken nadat hij zoo langen tijd had gezwegen, moesten zij allebei lachen. In de gedachte, dat zij er hem mee gerust stellen zou, vroeg ze zacht en vriendelijk:

- Wat wou je zeggen?

Hij maakte een gebaar om door te loopen, zij volgde hem, en hij zei:

Jij zult wel heel geleerd zijn.

Zij keek hem met haar groote oogen verbaasd aan, toen lachte zij om deze onverwachte uitwerking van haar woorden. Ze zei:

Ik probeer met heel veel moeite een uiterst klein beetje te weten te komen. Maar geleerd, zei je, - wat geleerdheid betreft is er tusschen jou en mij, denk ik, niet veel verschil.

Toen, omdat ze weer langs velden liepen, vroeg ze hem naar gewassen die zij niet kende, en toen zij aan het bosch kwamen, een gemengd ontginningsbosch van naald- en bladloof, vroeg ze hem naar boomen, hun naam, soort en leeftijd, en met zijn zelfde, een beetje heesche en bevende stem gaf hij haar antwoorden, en zij zei:

- Dat jij dat allemaal weet.
- Nou weet jij het toch ook, zei hij.
- Ja, zei zij, alles wat ik weet is jou even gauw gezegd.

Zij kwamen bij de schuilplaats. Zij stond stil en keek naar het maanlicht tusschen de boomen, terwijl hij in den ruig begroeiden wallekant een smallen weg baande, waarna hij haar kwam halen.

- Kom. Wees voorzichtig. Je moet langs braamstruiken.

Hij kroop voor haar uit, een eindweegs, toen was hij even bezig met een hangslot en opende op een kier een houten deur onder struiken, die er tegen aan groeiden. Hij glipte binnen om plaats voor haar te maken en hield de deur voor haar open. Zij schoof zich langs den overgroeiden wallekant voort en rook den geur van den nabijen, klammen grond. Toen gleed zij achter hem aan naar binnen. Hij ging nog even terug, zij wachtte in het donker, maar na eenige oogenblikken kwam hij weer binnen, deed nu de deur dicht en schoof aan den binnenkant er grendels voor. Daarna sloeg hij het mee naar binnen gebrachte hangslot op den tast door de krammen in de deur en den betonnen paal waarop ze sloot en draaide den sleutel om. Zij hoorde in het donker dit metalen geluid en zij hoorde daarbij duidelijk zijn ademhaling. Hij maakte nu een lucifer aan en ontstak een looplamp, die aan de met geteerde balken zwaar gestutte zoldering hing. Een plank over twee in den grond geslagen palen was de tafel, daar voor stond, lager en op dezelfde wijze gemaakt, een bank. In de hoeken lagen eenige veldbedden, de dekens lagen daar tusschen riemen opgerold bovenop.

Zij zat op de ruwhouten bank en leunde de armen op tafel, en hij stond te aarzelen en vroeg, den sleutel van het hangslot nog in de hand, in een plotseling opkomenden twijfel, of hij niet liever weg zou gaan. Hij zag het meisje zitten, hij zag, hoe het licht in haar haar viel, dat zoo lokkig hing naar hals en schouders, de zachte blankheid van dit vrouwelijke gezicht in die donkere ruimte van zand en geteerd hout. Hij dacht eraan, hoe hij met haar gepraat had, maar nu hij haar zag in dit licht overviel hem weer die beklemmende verlegenheid, die zijn gedachten en zijn tong weerhield. Hij wendde zich af, toen hij ten laatste vroeg:

- Ja, zal ik dan nu maar gaan?

Zij bleef voor zich uitkijken en zei:

- Ik zou in elk geval niet naar huis gaan.
- Ja... maar ergens anders?
- Als je ergens terecht kunt? Voor mij hoef je niet te blijven,

want ik ben niet bang, en voor mij hoef je niet weg te gaan, want er is hier ruimte genoeg.

- Dat is het niet, zei hij, en hij ging zitten.

O God, kreunde het in haar, ik stuur hem aanstonds weg als ik er niet in slaag, dat we hier ongedwongen en vanzelfsprekender nog dan vanzelfsprekend bij elkaar zijn.

Zij nam haar taschje, opende het op de tafel en haalde er een cigarettenkoker uit.

- Kunnen we hier rooken?

- Er is een luchtkoker gemaakt.

- Kom, één cigaret dan.

Zij bood er hem een aan, nam er zelf een, zij was het die vuur gaf. Zij rookten, en tegenover haar gezeten keek hij naar haar mond, naar de lippen, waartusschen ze losjes de cigaret bracht, en naar het kuiltje in de wangen als zij den rook inzoog en hij volgde dat spel der glinstering van den ring aan haar vinger en den armband, die uit de wijde mouw van het manteltje om haar pols viel.

- Tenslotte, zei zij, hoef je niet zooveel omslag te maken, - je hebt zeker nooit gekampeerd?

Hij antwoordde niet, en zij bleven zwijgen tot hun cigaret op was. Toen stond zij op, trok haar jasje dichter om zich heen, ging naar een der veldbedden en maakte den riem om de dekens los. Zij ging op het veldbed zitten en legde de dekens over zich heen.

- Dat zit gemakkelijker, zei zij.

- Ja, zei hij, en hij bleef zitten op de bank.

Toen sprak hij over zijn vrouw en tobde met zichzelf over haar onrust, dat hij nu niet thuis kwam, een kleinmoedige zorg, waarnaar zij geduldig luisterde. Daarna sprak hij over zijn kinderen, en zij ging er op in. Zij vroeg naar hun getal, hun namen, hun leeftijd. Hij haalde zich hun beeld voor den geest, hun slaap, waartoe hij nu vanavond niet terugkeerde, van huis verbannen en verjaagd als hij was in die nachten, die vol dreiging zijn. Geprikkeld door de belangstelling van haar vragen vertelde hij over de gewoonten van zijn kinderen, hun

grappige manier van spreken, kleine grappige voorvallen, slagvaardige, wijze antwoorden die zij hadden gegeven, kleine geestige opmerkingen, die zij hadden gemaakt. Zij lachte met hem mee en dacht: met kinderen is er altijd iets grappigs, en ik weet niet, of ik ooit zou verlangen ze al dan niet te hebben, maar hier moeten zij zijn, voor hem kan er geen eigen huis zijn, geen tafel, geen doel, geen toekomst zonder hen, - en zonder hen is er ook geen toekomst. Zij keek eenige oogenblikken met alle aandacht naar hem, om zijn beeld in zich op te nemen. Toen sloot zij de oogen, en, terwijl zij luisterde, dacht zij: zijn stem is net als zijn gezicht, ook nu hij grappige dingen vertelt zijn zij allebei een beetje weemoedig. Zij had plotseling die sterke gehoorsherinnering aan het ingetogen geklater der beek, aan het holhouten brugje, waarop zij stond, aan het zoemend geronk in den maanlichten nacht en onderging weer de bedwelming ervan. Zij vermengde zijn stem en wat hij zei met het gemurmel der beek, zij had den sterken gedroomden gezichtsindruk van een halmenveld, aan den wiegenden zoom waarvan zij zat voor zomergroote bloemen in de weiden, waarover de wind zich vlijt.

Op zijn praten antwoordde zij ten laatste een paar maal: ja, ja. Toen, geheel gekleed, ging zij liggen, wikkelde zich in de dekens en zei:

- Als we nu eens gingen slapen...

Hij stond op. In den tegenover liggenden hoek was ook een veldbed, hij ging er naar toe en maakte de dekens los. Toen kwam hij weer bij de tafel. Zij richtte het hoofd naar hem op, en zag zijn aarzeling.

- Licht aan of uit? vroeg hij.

- Ja... zooals je wilt. Doe maar uit.

Zij ging weer liggen en trok de dekens om haar schouders. Toen, op een toon alsof zij te verstaan wilde geven, dat het haar laatste woord was, zei zij:

- Wel te rusten.

Hij draalde nog even, toen zei hij:

- Ik leg de lucifers precies onder de lamp; - als je ze noodig hebt. En de sleutel ligt erbij.

- Goed, zei ze.

Toen rekte hij zich naar de lamp en doofde de kleine vlam. Het donker sloot hen elk afzonderlijk op. Hij liep tastend naar zijn hoek en ging liggen. Evenals zij trok hij de dekens hoog over zich heen, om zoo diep mogelijk in de eigen, begrensde en beschermde wereld weg te kruipen.

Zij sliepen niet. Rand aan rand raakten hun levens elkaar aan in die gemeenzaamheid van het nachtelijk donker. Maar tegelijkertijd vervreemdt de nacht zoo van den dag, dat het is alsof we daarin stonden als de gewone, andere menschen, aan wie we nu als aan vreemden denken, - in die raadselachtige gemeenzaamheid van den nacht. Het is alsof twee voor elkander vreemde, langs elkander glijdende zielen tot toeven dralen in de verstilling van een mijmerend zwijgen, waarin zij elkander geheimzinnig verstaan.

Uiterst behoedzaam, om haar beweging door geen geluid te verraden, hief zij het hoofd op, om in het suizen der stilte aan zijn ademhaling te hooren, of hij al sliep. Zij hoorde zijn ademhaling niet. Zij ging weer liggen en tuurde, de oogen groot open, in het donker.

Hij sliep niet. Hij dacht aan de wandeling in den maannacht, aan de brug over de beek, waarop zij hadden gestaan, aan haar geheven gezicht, aan wat hij haar over zijn kinderen had verteld. Hij voelde zich verdrietig over die vervreemdende, nachtelijke afwezigheid van zijn huis, waarin hij had berust en die nu voor immer onherroepelijk was. Bij het beeld der kinderen, - hij hoorde dat gebedje op hun dreuntoon: maak dat vader veilig thuis komt - voegde zich dat der moeder, die hun dit gebed had geleerd. Hij duwde zijn gezicht diep weg in den gevouwen arm en ging opzettelijk, alsof hij een weerstand zocht, in de herinnering verder terug naar den zoeten voorjaarstijd van het leven, de avonden, dat zijn meisje en hij wandelden, de halmen plukten langs den veldzoom, en

zwijgend hun spel ermee deden als zij zich neerzetten in de bloemen der bermen. De avond legde zijn loome bekoring, den toover der verwachtingen die hij wekt over hen heen, over wat hij, als hij er woorden voor zou hebben gehad, den eenvoud hunner harten zou hebben genoemd, - eenvoud van harten en eenvoud van verlangen, waarvan het huwelijk de rustige vervulling in de vanzelfsprekende vrucht der kinderen bracht. Maar wat hij vanavond tijdens die wandeling met Margareta gevoeld had - nu lag zij daar en sliep misschien al, - was zooveel overweldigender, pijn en vervoering, verwarring en verrukking, - alsof het eigenlijke deel van zijn wezen zich nu eerst aan hem openbaarde. Het was alsof hij nu eerst de bedwelmende, dronkenmakende heerlijkheden van het leven vreezend begon te vermoeden, waarvoor hij in zijn vroegere verwachtingen, te onervaren, te gauw voldaan was geweest bij het zomeravondrood over het koren, waarlangs hij met de moeder van zijn kinderen toen zij meisje was rustig en vredig liep. Nu in het donker, het gezicht in den vouw van den arm, voelde hij in zijn verwarring de snikken opkroppen in zijn keel. Hij wilde zijn verwarring echter toeschrijven aan zijn angst voor wat er vannacht thuis kon gebeuren met zijn vrouw en zijn kinderen, als men hem inderdaad zou komen halen en wraak zou nemen omdat hij niet thuis was. Maar tegelijkertijd hoopte hij vurig, dat ze vannacht om hem zouden komen, om gerustgesteld te zijn in de angstvalligheid van zijn geweten, dat hij er toch goed aan had gedaan hier te blijven. Hij wist niet, dat Margareta, die het korte geluid van een snik had meenen te hooren, overeind gekomen was en hij kon geen vermoeden hebben van haar lange aarzeling voor zij zachtjes vroeg:

- Slaap je?

Hij antwoordde niet. Want, steeds het gezicht op zijn arm gedrukt, had hij, ronddwalend in zijn huis, net dat beeld voor oogen van een kinderledikantje; over den hoogen rand komen vingertjes zich klemmen, en tusschen die twee kinderhandjes rijst het hoofdje op, waarin de vochtige mond zegt: dag vader.

Tegen den morgen was hij ingeslapen, een vermoeiende slaap, waaruit hij gewekt werd door een bons op de deur. In de eerste oogenblikken begreep hij niet waar hij was, doch plotseling herinnerde hij het zich, toen hij van buiten Margareta's stem hoorde:

- Ben je wakker?

- Ja.

- Ik heb haast. Ik wilde je eerst even wekken, want de deur is open. De zon staat al aan den hemel. Goeje morgen.

Omdat zij bleef staan antwoordde hij:

- Ja.

En hij gaf haar denzelfden groet:

- Goejemorgen.

Hij kwam overeind en hoorde, hoe zij langs het nauwe pad tusschen den zandwand en de braamstruiken wegging.

Langzaam viel de deur open en er drong daglicht naar binnen, morgenkoel daglicht, dat zoo nuchter alle vreemdheid van den nacht verjaagt. Haar bed was opgeruimd, de dekens lagen er opgerold boven op. Hij stapte van zijn veldbed en ruimde het op, zooals zij het hare gedaan had. Toen ging hij naar buiten, sloot de deur, en wrong zich langs den wallekant, bukkend voor de druipnatte braamstruiken tusschen gagel en elzenhout, en kwam zoo, langs den verborgen toegangsweg van de schuilplaats, voor het hooge, open bosch, waarin een morgen-nevel tusschen de boomstammen hing. Toen ging hij het pad op naar den landweg, waarlangs hij thuis zou komen.

Het was een koele, dauwnatte morgen. Waar hij langs de weiden liep, door de graspollen op den weg en langs den zoom der akkers, waarop het koren vonkte en schitterde, waren zijn schoenen aanstonds glimmend zwart van het nat, - zooals zijn kleeren nat waren van het struikgewas, waardoor hij was gekropen toen hij uit de schuilplaats ging. Maar voor hem praalde en schitterde heel die wijdheid in de lage, nog roode zon, die in de morgenkoelte met zachte warmte in zijn oogen scheen. Na den nacht in het ondergrondsche verblijf voelde hij

den kouden wind, die aan zijn ooren zoemde, als een heerlijke verfrissching. Hij liep nu recht met opgeheven hoofd. In de melkteere, zondoordoomde nevelen piepte en kwetterde een enkele, lentevroege vogel. Hij zag boeren naar hun akkers gaan, hij hoorde den gedempten slag van een kar en zag haar wazig beeld in de verte. Heel die wijde openheid der reine morgenwereld scheidde hem van den nacht, waarvan de verwarringen hem onwezenlijk schenen en alsof ze in een ver verleden lagen. Hij voelde een sterke, blijde stemming, het overstroomen van een overweldigende dankbaarheid, het jubelen van een voldoening, waarin hij den lust niet bedwong zacht te neuriën op de maat van zijn stappen.

Daar was zijn huis. Het lag met schuur en stallen, omneveld van het morgenlicht, met de roode blikkering der vensters aan de zonzijde, als alle morgens eender, gewoon en onverlet, en in zijn vreugde overviel hem bijna als een teleurstelling de zekerheid, dat hier vannacht niets was gebeurd en hij voor de zijnen geen eigenlijke reden had gehad den voorbijen nacht van hen weg te blijven.

Toen hij dralend de deur opende voelde hij een plotselingen schroom, alsof hij beschaamd was voor iets, waarvoor hij, als zijn vrouw hem zou vragen, geen woorden zou kunnen vinden. Hij zag haar en lachte haar toe, een zwakke, weemoedige, verlegen glimlach. Zij zat in het woonvertrek aan de tafel, het oudste kind aan den knie, het tweede op den schoot, en zij was bezig het zijn kousjes aan te trekken. Zij zei: God zij dank, omdat zij hem thuis zag komen, en onmiddellijk vroeg zij hem, waar hij was geweest. Terwijl zijn hart klopte van vrees zich te verraden gaf hij het gemompelde antwoord, dat afgesproken was, de schuilplaats niet te noemen. Om erover heen te praten voegde hij er haastig aan toe: Er is natuurlijk niets gebeurd? Nee, zei zij. Hij was bij haar stoel gekomen. Het kind op haar schoot begon te springen, omdat het vader zag. Hij hielp het aan het eene beentje het kousje optrekken en het stak hem in een nat handje een broodkorstje toe. Hij maakte er, om het een plezier te doen, een

happende beweging naar, maar nam het broodkorstje weg en stak de door zijn hand bijeengehouden vingertjes uit een drang naar aanraking tusschen zijn lippen. Hij legde, gebogen staande, den eenen arm zwaar om de schouders van zijn vrouw en voelde in zijn hand voor haar borst het handje van den oudste kruipen en knelde het zacht. Toen zei hij vragend den naam van het kleinste, en zij antwoordde dat het nog sliep. Zij vroeg:

- En vanavond? Ga je dan weer weg?

- Nee, zei hij.

En om het haar, naar dien grooten, sterken drang van zijn hart, warmer en inniger te zeggen, waartoe hij rechtstreeks tegenover haar evenwel te schuw was, zei hij het tot de kinderen:

- Vader blijft nooit meer weg.

V

HIJ was dien nacht thuis gebleven, en er was weer niets gebeurd. Hij kon moeilijk nog aan onveiligheid denken, - wat hij met zijn vrienden aan verboden en strafbare dingen gedaan had, raakte in zijn gedachten heelemaal op den achtergrond, alsof het geen gevaar meer kon inhouden, nu het goed en wel voorbij was, en nu hem als aan een avontuur van geheel ander gevaar nog de gedachte aan dien nacht in de ondergrondsche schuilplaats bleef bezig houden.

Telkens nam hij zich voor, er niet meer aan te denken, nadat hij, even dikwijls als hij er aan dacht, tot de slotsom was gekomen, dat het niets te beteekenen had en dat het allemaal maar kinderachtige verbeeldingen waren geweest. Hij kon uit die verbeelding zelf niet wijs. Hij vond geen enkel houvast voor die uitspraak van zijn geweten, of hij goed of kwaad had gedaan. Hij wist voor zichzelf wel, dat hij zich geen enkel verwijt behoefde te maken, telkens opnieuw kon hem nog de overweldigende vreugde van den morgen doorstroomen. Maar hij twijfelde weer als hij aan zijn vrouw dacht. Hij schrok er

voor terug om een besluit te nemen in die telkens overwogen vraag, of hij het haar zou zeggen. Hij durfde niet, niet omdat hij den moed tot de bekentenis niet had, maar omdat zijn vertrouwen met haar geen woorden had, omdat hij te schuw was en voor zijn gevoelens toch geen woorden kon vinden, een hulpeloosheid, waarin hij vreesde, dat het, in woorden uitgesproken, te veel beteekenis kreeg, een andere beteekenis, die, welke het toch niet had. Hij wilde, dat hij het haar met zwijgen duidelijk kon maken, met een half woord, een ander woord, waarin het niet genoemd werd, - zooals hij zijn kinderen dat wat hij als een ongeschondenheid voelde beloofd en verzekerd had: Vader blijft nooit meer weg.

Dien morgen in 't veld aan 't werk, waar hij achter de landrol liep en den haverakker zaai-klaar maakte, zag hij aan den berm een man wenken, die met de fiets was gekomen. Hij hield zijn paard in, legde de leidsels neer en ging den akker af. De man, die hem gewenkt had, was Barends.

- Don José is terug, zei hij zacht.

De jonge boer begreep, dat hij het gelooven moest, omdat Barends het hem kwam vertellen, maar hij kon het niet begrijpen.

- Ja, zei Barends, ze hebben hem losgelaten.

Maurits voelde zich plotseling opgelucht nu alle zorgen voor het oogenblik gebannen waren en er geen sprake van een bijzondere, onmiddellijke onveiligheid meer kon zijn.

- Gelukkig! zei hij.

- Tom begrijpt er niets van, zei Barends. En ik begrijp er ook niets van. Misschien is Don José nog sluwer dan we een van allen hebben vermoed. Zelf geeft hij geen verklaring, hij doet geheimzinnig als altijd en zegt: je bent nu eenmaal een duivelsche kerel of je bent het niet. Stel je voor, aangehouden te worden in een Duitschen legerauto en in een Duitsch uniform, en met een paar dagen vrij te zijn! Heb je vannacht weer in de schuilplaats geslapen?

- Nee, ik heb vannacht thuis geslapen.

- Tom vertrouwt het niet en raadt je aan voorloopig niet thuis te slapen. Het geval is onverklaarbaar, en bovendien weten we niet, of José niet zijn mond voorbij heeft gepraat. We zullen in elk geval voorloopig voorzichtig met hem zijn. Wees jij verstandig en ga vannacht naar de schuilplaats in het bosch.

- Ik zal zien.

Toen de jonge boer 's middags voor het eten in huis kwam vertelde hij het zijn vrouw, dat Don José weer terug was.

- Ik stond voor het raam en zag een man bij je in het veld, zei zij. Ga je vannacht weer weg?

- Nee, zei hij, daar is heelemaal geen reden voor.

Maar dien nacht voor het aanbreken van den morgen werd hij in de slaapkamer, die gelijkvloers naast het woonvertrek lag, gewekt door het zware geronk van een automotor. Met een langzaam opkomende, langzaam hem verlammende zekerheid begreep hij, dat dit het onraad was, de ramp, het einde. Vanzelfsprekend ging het motorgeronk niet voorbij, maar het naderde, een wagen reed het erf op. Hij dacht: nu moet ik vluchten, maar terwijl buiten alles zich in groote snelheid voltrok, stelde hij van seconde tot seconde uit. Hij zat overeind, met open mond, hij hoorde het jagen van zijn hart, zijn handen werden koud en klam, en plotseling bonsde een zware pijn in zijn hoofd. Hij hoorde het op den grond springen van mannen, hun laarzen in het snelle loopen, korte bevelen. Natuurlijk is het huis afgezet, dacht hij. Het was of alle bloed uit hem wegtrok en tezelfdertijd, bij die door den muur nog gedempte geluiden van buiten, hoorde hij het duidelijke tikken van een wekker - waar heb ik dat nog eens gehoord, dacht hij, terwijl ik ook zoo het kloppen van mijn hart voelde? - en nam hij de nachtelijke gewoonheid gewaar van het slaapvertrek: daar op een stoel lagen zijn kleeren en zijn schoenen stonden onder de zitting. Hij voelde hoe zijn vrouw naast hem bewoog, en hij hoorde haar slaperig zeggen:

- Wat is er?

Wonderlijk, het was hem nu te moede of alles van de laatste dagen zich oploste in een hem overstroomende teederheid, waarin hij vóór alles haar, die naast hem lag, betrok, alsof hij eerst nu, in die onmetelijke droefheid dat hij van de zijnen wegging, besefte, hoe lief de moeder van zijn kinderen hem bovenal was. Hij kwam uit het bed en stond sprakeloos in die van angst en stilte doorsuisde kamer. Toen zag hij de maan, op een ander uur nu dan in dien anderen nacht en voller, - de hemel was lichtbewolkt en hing teer doorneveld over de schemerstille, droomklare velden van den voorjaarsnacht. Hij ging naar het raam en hoorde achter zich de heesche, schrikbeslagen stem van zijn vrouw, benauwd alsof haar mond vol water was, - ze zat overeind, klaarblijkelijk klaarwakker nu:

- Wat is er?

De felle lichtbundel van een schijnwerper deed hem terugdeinzen in een licht, dat niet meer te ontwijken viel.

- Ze komen mij halen, zei hij zacht.

Geschrokken door de plotselinge helderheid, die door de kamer dwaalde, was zijn vrouw het bed uitgevlogen en kwam nu naast hem staan. Toen zij tegen hem aanleunde, voelde hij het trillen van haar heele lichaam onder de dunne nachtkleeren. Daar, zeer luid, klonken reeds de stemmen en de vreemde spraak in het huis. De slaapkamerdeur werd opengetrapt, en beiden stonden blootsvoets, ongekleed, in hun geslagen houding voor het vlakbij genaderde schrikbeeld: De Duitsche uniformen, de laarzen, de koppelriemen, de gummiknuppels, de geweren.

Versuft van hun gescheld, hun geraas, hun geschreeuwde vragen, die hij maar half verstond, met het beeld voor oogen van een van onder tot boven overhoop gehaald huis, dat zij hadden doorzocht, en daarin, jammerend zijn vrouw die gauw-gauw nog de slaperige en huilerige kinderen uit hun bedjes had gehaald opdat hij ze nog zou zien en kussen, ging hij, het hoofd gebogen en klappertandend als van een koorts, tusschen twee Duitschers het erf over naar den overkapten vrachtwagen, die vanachter open bleef.

Zijn vrouw, voor de deur, zag hem daar zitten op de houten bank, de armen op de knieën, de handen gevouwen, voorover en blootshoofds, schamel en vereenzaamd in zijn boerekleeren bij die gelijke uniformen en laarzen der felle en geweldige mannen, die hem bewaakten. En toen de wagen wegreed, zag zij, hoe hij opschokte op zijn bank, als de wielen in kuilen sloegen. Totdat het maanlicht uit het inwendige van den wagen weggleed voor het uit zijn binnenste schuingelijnd aanrennen van nachtelijke schaduw uit.

VI

HET koren stond hoog, toen hij terugkwam. Nadat hij de deur had geopend en terwijl hij zwijgend stond, het hoofd gebogen, hoorde hij den doordringenden, luiden kreet van zijn vrouw, een kreet van schrik en geluk, zoo snijdend, dat de kinderen, die bij haar waren, luidkeels begonnen te schreien alsof er iets ontzagwekkends was gebeurd, te groot voor elk begrip. Zij zag, dat waarlijk haar man het was die was teruggekeerd, nochtans herkende zij hem niet, zoomin als de kinderen hun vader herkenden in dien mageren, bleeken, kaalgeknipten man met de holle oogen, die nu naar de tafel strompelde, op een stoel neerviel, en, het hoofd in de handen, diep voorovergebogen leunde. Hij voelde de hand van zijn vrouw in zijn stug, kortgeknipt haar, den plotselingen, krachtigen druk van die hand op zijn schedel, een druk, waaronder hij nog dieper doorboog. Zoo zat hij en stond zij een tijdlang, terwijl de kinderen, wier schreien bedaard was, telkens hun verwonderde oogen lieten gaan van hun moeder naar dien zittenden man, waarvan zij wisten, dat hij hun thuisgekomen vader moest zijn.

Na eenigen tijd ging de jonge vrouw tegenover hem zitten, en, aangedaan tot in het diepst van haar wezen, zag zij onder dit tusschen de ellebogen verscholen gezicht tranen vallen op het tafelblad. Zij zei een woord, dat in den aanvang brak en slechts een heel zacht gekerm werd. Toen, na een stilte, kwa-

men haar vele schuchtere vragen. Maar hij schudde het hoofd als wilde hij er om wille der verschrikkingen zelf niets van vertellen, en, bedreigd nog door het papier dat hij had moeten onderteekenen en waarop hij verklaard had te zullen zwijgen, had hij het gevoel, of de oogen en ooren der gelaarsde spookgestalten doordrongen tot hier. Zij leefde niet zoo in de afzondering van haar huis of zij was op de hoogte van die verborgen werkelijkheden en zooveel, wat zij vragen wilde, vatte zij samen in die om wille der kinderen gefluisterde vraag:

- Hebben ze je geslagen?

Hij knikte stom van ja, - in de gedachte, dat die loerende oogen zijn verborgen hoofd niet konden zien en de luisterende ooren dit stomme ja niet konden hooren.

- Och... kermde zij zachtjes.

Ja, ze hadden hem geslagen, gebeukt, getrapt, hem uit de cel gesleurd waarin hij met de anderen was, hem door gangen gesleept in die opschudding van hun eeuwige, felle haast, hem in een andere cel gesmeten, de gladharde betonnen vloer, de betonnen wanden waartusschen ze zich met hem opsloten, hun gummiknuppels, staalhard, en vlijmend als het gloeiende leer van een zweep, dof dreunend en zwiepend op het tot op de beenderen, tot op merg en pezen doorbeten vleesch, tot hij, neergevallen onder hun verwenschingen, den trappelenden dreun hunner vreeselijke laarzen als laatste zag en hoorde vlak bij zijn hoofd, vóór hij bezweek. Het dagenlang opgesloten zitten in den vochtigen, nachtdonkeren bunker, een honger, die zijn lichaam doorvrat tot hij één tranende geeuw was, de plotselinge verhooren van een dag en een nacht lang, onafgebroken en zoo martelend en ten doode kwellend, dat hij ten laatste in het vaalgrauwe licht het doorhamerd hoofd nauwelijks nog wenden kon van pijn, als hij rondkeek met oogen, die geen werkelijkheid meer beseften of konden herkennen.

- Nu hief hij uit zijn diep voorovergebogen houding het hoofd op en met een van tranen beslagen, heesche stem, die heel hoog oversloeg tot de stem van een kind, zei hij:

- Maar ze hebben geen woord uit me gekregen...

Hij hoorde den doffen val van haar bril op de tafel, - haar hand speelde ermee, zij sloeg de oogen over haar tranen neer, en toen, plotseling, keek zij hem aan. Hij zag dat ontbloote gezicht, dat hij juist in de ontblooting zonder den bril, in dien anderen, befloersten blik der oogen nu herkende van omarmingen, waarvan zijn schuwheid de gedachten tevergeefs weerde. En toen lachte hij, een klein gelukkig en verdrietig lachje. Zij stak hem over de tafel eerst de eene, toen de andere hand toe, en hij greep ze in zijn handen, die hij er tot vuisten omheen vormde, en allebei vonden ze er het gebaar in terug dat hen, toen zij droomend zaten voor het halmenveld in den zonsondergang van den zomer, teeder en sterk verbond. Zij zaten lang zoo, verlegen om wat zij deden, in een te zoet vertrouwen dan dat ze het beëindigden, en hij omstreelde in dien handdruk, net als vroeger, haar vingers en doorvlocht die met de zijne. Zij boog het hoofd, - in een opwelling echter maakte zij zich plotseling los, nam de kinderen, die al zoo lang, zoo ongeduldig en tevergeefs vroegen, tot een troepje bijeen en drukte ze tegen hem aan en zoo krachtig, dat hij heen en weer geduwd werd op zijn stoel. Hij nam het kleinste op de knie, en zij stond over hem heengebogen, de armen om de tegen hem aangehouden kinderen heen, en drukte haar kin in dat stugge, kortgeknipte haar, waar grijs de ronde schedel doorheen schemerde.

De eerste dagen deed hij weinig anders dan eten en slapen. Eenmaal in bed was dat welbehagen van eindelijk rust, van liggen in de dekens hem te machtig, een loom en zwaar gevoel hield het vermoeide lichaam terug als hij wilde opstaan. Hij verweet zichzelf zijn luiheid, maar hij liet zich gemakkelijk bepraten door zijn vrouw, keerde het gezicht weg van alle verschrikkingen, van daglicht en werkelijkheid, sloot de oogen en sliep. En eten, hij stond zelf verbaasd dat hij niet meer te verzadigen was. Maar zijn vrouw, gewaarschuwd door anderen die er van wisten hoe slecht te snel en te veel eten nu voor hem kon zijn, wist hem met haar vermaningen tot voorzichtigheid te bedwingen.

Er kwam familie, broers, zwagers, schoonzusters, het werk op de boerderij had niet stilgelegen, ze waren ieder op zijn beurt komen helpen. Hun aandringen om bijzonderheden van zijn gevangenschap te vertellen was tevergeefsch. Toen zij van zijn vrouw hoorden, dat hij had moeten beloven te zwijgen, schreven zij dit zwijgen aan zijn vrees toe en aan zijn angstvalligheid tegenover zijn belofte, en spotten ermee. Maar zij vergisten zich, want hoe langer hoe meer verschool hij zichzelf slechts achter die belofte uit een toenemenden weerzin, om van zijn ellende en vernedering te vertellen.

Toen de rog gemaaid werd was hij op den akker. En onder die wijdheid van lucht en wolken proefde hij uit den geur van den warmen grond en uit den getrokken halm, die hij tusschen de lippen nam, den grooten zomer. Hij ging op de maaimachine zitten, die met het dubbele span over de stoppels van de met de korenzicht neergevelde eerste strook haar ratelenden tocht begon. Met den stok sloeg hij langs den metalen trechter het vallend graan bij bundel na bundel neer. En achter hem kwamen de bindsters, die bukten, de garven bonden en tot schooven zetten in het veld.

's Middags met het werkvolk aan tafel voelde hij zich weer de vroegere boer in den grooten en luidruchtigen kring, waarbij zijn vrouw af en aan liep met de dampende schotels, - heel dat teruggewonnen leven, waarin hij van dag tot dag meer de oude kracht herwon. - Toen echter zijn vrouw hem in die dagen vroeg, of hij nu van dat gevaarlijke werk met zijn vrienden afzag, gaf hij haar geen antwoord. Voor zichzelf wist hij al, dat hij er niet van afzag, en dat hij er zoo gauw mogelijk weer mee zou voortgaan. In den schemerval stond hij in de deuropening en zag zijn kinderen spelen op den grond en achter hen zijn oogst aan schooven, roerloos in het avondlicht. Hij herinnerde zich zijn ellende, en hij zei:

- Ja, ik ga er mee door...

Barends was de eerste, die hem kwam opzoeken. Zij maakten

samen een wandeling door het zomerende land: van akker tot akker in een wijdheid tot aan den glooienden einder stonden de gouden schooven op den gelen stoppelgrond. Ze kwamen bij een hoeve onder hooge populieren en Barends nam Maurits mee het erf op en zocht er rond. In den stal, die leeg was, geschrobd en versch geteerd en gewit, want het vee was in de weide, zag Barends eindelijk den man staan, dien hij zocht: Op den deel voor een lange, lage ruwhouten tafel onder de kleine stalen ramen was een boer bezig met het sorteeren van eieren, Barends en Maurits groetten en kregen een knikje terug. Achter op den deel echter bij den gootsteen hoorden ze den piependen slag van een pompzwengel, een man in blauwen overall pompte daar water in emmers.

- Zie je dien man daar bij de pomp? vroeg Barends zachtjes.

- Ja?

De boer, bezig met zijn eieren, zei een traag woord over het weer, over het binnenhalen van den oogst, ze gaven hem antwoord en hielden een kort praatje, - toen ging de man in overall met twee zware emmers langs hen heen, waar zij stonden in de open deur.

- Een van de knechten hier, denk je niet? vroeg Barends zacht.

- Ik denk het. Ik ken hem niet.

- Kom, zei Barends.

Ze groetten den boer, die zonder opkijken teruggroette, toen slenterden ze het erf af, waar ze onder de boomen tusschen de kippen den man in overall met zijn emmers zagen loopen: hij ging naar de omheinde melkplaats voor het vee om er de drinkbakken te vullen.

- Dat je dien knecht niet kent, verwondert me niet, zei Barends - het is een Amerikaansch piloot. Ik weet niet, hoeveel we er hier in den omtrek al ondergebracht hebben. Ze gaan niet meer weg. Ze kunnen er niet meer uit. En 't is de moeite niet meer.

Hij lachte en keek in dien zomerhemel, die vol verwachtingen was.

- Nog een paar weken! zei hij.

Want wat de meest overtuigden altijd hadden geloofd, waaraan de ontmoedigden hadden getwijfeld en waarop ze toch altijd hun hoop hadden behouden, dat was gebeurd: de verbonden legers waren het Kanaal overgestoken naar de Normandische kust, zij hadden zich door den Duitschen verdedigingswal heengebroken en beten en vochten zich door tot Parijs. Men voelde dien bedwelmenden aantocht der vrijheid als een voorjaarswind, die den geur van bloesem aandraagt, de lucht was doorbeefd van een jonge lente. Barends, het hoofd achterover, schudde zijn haren en rekte wijd zijn armen uit.

- O God, zei hij, het wordt weer goed om te leven.

Maurits hoorde die woorden. Hij zag die wereld, vol van den gerijpten oogst. Een vervoering ging door hem heen, een overweldigende blijdschap, groot zooals zijn ellende groot en overweldigend was geweest toen hij afscheid moest nemen van de zijnen en hij gedacht had, dat heel dit leven hem ontviel, en waar hij nu weer toe was teruggekeerd, en dat weer goed om te leven werd. Hij zette zijn borst uit, wrong en spande de vuisten in zijn broekzakken, en glimlachte.

Hij kwam weer met zijn vrienden samen in de oude wagenschuur. Zij wisten, wat hij doorstaan had, hoe hij zich had gehouden en dat hij geen woord had losgelaten. Hij zat er met zijn kort haar verlegen bij en wist niet waar te kijken, toen Tom, waar ze allemaal bij waren en in groote stilte luisterden, een paar vriendelijke en prijzende woorden over hem zei. Barends naast hem, klopte hem gemoedelijk en hartelijk op den schouder.

- Bravo, mijn jongen, je bent een kerel!

Hij bloosde, te meer verlegen omdat ook Margareta er bij was en hij voelde, hoe zij met haar groote oogen voortdurend naar hem zat te kijken.

Maar er was een heele opwinding. Nadat Tom gesproken had werden de oorlogskaarten opengevouwen. Ze drongen er allemaal omheen, bogen ernaar over. Namen van Fransche

steden werden genoemd, Tom trok roode potloodlijnen door: hier zitten ze, - hier...

In den bakoven bij het zendtoestel, waar ook een radio ontvangtoestel stond, was nu dag en nacht iemand op post. Ze hadden een zending wapens gekregen, revolvers, patronen, de revolvers waren verpakt in manden tusschen stroo en houtwol en op het gevlochten deksel zat een papierstrook geplakt, waarop in roode letters stond: Breekbaar, en aan weerszijden, in rood gedrukt, een wijnglas. Tom en Barends haalden de revolvers uit stroo en vloeipapier en deelden ze uit. Daar zaten ze nu met die wapens, het werd ernstiger van uur tot uur, een stemming als voor een onweer, maar een onweer dat zijn lentezwaren wind vooruitstuwde, die door volle, lokkige bloesem dreef. Ze bespraken hun plannen, plannen voor posten, patrouilles, verkenningen, vernielingen van telefoon, van telegraafdraden, van spoorbanen, - als het uur gekomen zou zijn. Doe je mee? vroeg Tom aan Maurits, en onder zijn gefronste voorhoofd keek hij hem scherp aan. Maurits keek rond in den kring, hij zag de groote oogen van Margareta, dit meisje, door dezelfde koorts aangeraakt als de anderen, door dezelfde zware en onuitsprekelijke vreugde bewogen. Ja, natuurlijk doe ik mee, zei hij, en hij luisterde naar Tom, die hem uitlegde, wat zij allen gezamenlijk en ieder afzonderlijk hadden te doen.

Toen hij naar huis terugging, liep Don José met hem mee. Ze gingen zwijgend, tot zij uit het gezicht der anderen waren. Don José keek om, - daarop zei hij zacht:

- Ze zijn er allemaal verbaasd over, dat je vrij gekomen bent. Kun je verklaren, waarom ze je loslieten?

Omdat Don José met die vraag bleef staan, hield ook Maurits zijn schreden in. Hij stond nu recht tegenover José en keek in diens oogen, ze waren koud en hard en donker achter het brilleglas. Het zwijgen duurde te lang, zoodat Maurits dien vasten, doordringenden blik niet verdroeg en, onrustig, zijn oogen afwendde. José liep weer met hem door.

- Ze hebben verondersteld, dat ik er de hand in heb gehad, zei hij.

- Heb je dat niet?

- Neen, zei José, traag, hierin niet.

Met dat 'hierin', waar hij den nadruk op legde, deed Don José weer gewichtig, om den ander te laten vermoeden, dat hij in andere gevallen wel de hand had gehad en dat hij met zijn sluwheid over een geheimzinnige macht en een raadselachtigen invloed beschikte.

- Maar, zei Don José na een stilte, ik ben er toevallig achter gekomen, wie er wel de hand in heeft gehad, ik heb alleen de anderen er geen woord over gezegd.

- Wie dan? vroeg Maurits.

De jonge boer voelde plotseling de onrust voor iets dreigends en wendde den blik van het pad, waarlangs zij gingen, naar de stoppelvelden, die bleek lagen onder schemering en wolken van den vallenden avond.

- Zie je, zei Don José, ik geloof, dat je nooit zoudt raden aan wie en... aan wat jij je vrijheid dankt.

- Aan wie dan?

José was weer blijven stilstaan en hield daarmee ook Maurits' schreden in. Maar de jonge boer wendde opzettelijk den blik van hem af.

- Aan... Margareta! zei José.

Het was even stil. Maurits voelde een zonderlinge en teedere ontroering, maar een angstig voorgevoel liet hem niet los, toen hij zag, dat José nog even nadenkend bleef staan, de lippen opeengeklemd, als overwoog hij, hoe hem het ernstige onder woorden te brengen wat hij hem verder nog had te zeggen. Maurits liep langzaam door, en José kwam nu weer naast hem loopen. De jonge boer vroeg:

- Hoe weet jij dat?

- Ik verzeker je, dat ik het weet. En ik zei je niet alleen, dat ik wist aan wie, maar ik zei je ook, dat ik wist aan wàt je je vrijheid dankt.

- Aan wat? vroeg Maurits heesch.

Don José lachte even, een kort, luid lachje.

- Ja, kijk eens, zei hij... Die Margareta is uit een andere omgeving dan wij en kijkt tegen sommige dingen wat anders en lichter aan dan wij, laat ik zeggen dan jij. Zie je? Ze is bovendien sluw, en zij weet den weg. En ze is, je zult je oogen niet in den zak hebben, een knappe meid en er zijn nu eenmaal mannen, die daar ziel en zaligheid en alles voor over hebben, - je begrijpt me.

José hield hem weer staande en zei nadrukkelijk:

- Je begrijpt me toch?

De jonge boer keek hem aan, en onder dien harden blik, waaronder hij zijn eigen oogen onzeker voelde worden, had hij het gevoel, dat hij het in zijn verschrikkelijkheid begreep.

- Ook bij die hoogere Duitschers is het één bende van omkooperij, zei José, en zij liepen weer door. - En een mooie jonge vrouw hoeft niet met geld te betalen, ja, die kan betalen met iets anders. Ze heeft je vrijgekregen. Een stuk, geteekend op het juiste oogenblik, dat je gevangenneming op een Irrtum berust, zooals zij dat noemen, een bevel tot Entlassung... Maurits keek de avondlijke velden met andere oogen aan. Een schrijnende pijn trok als een vlaag door hem heen, een groote ontgoocheling, en tegelijkertijd wist hij niet, wat voor een ontroering en een verteedering hij voelde, - in zijn gevoelens voor Margareta begon in hem iets zachtjes te huilen van ellende.

- Zie je, zei José, ik vond het toch beter, dat je zoudt weten, wat dat meisje voor jou en je vrouw en je kinderen heeft over gehad. Want wij wisten allebei, dat je den kogel zoudt hebben gekregen.

Maurits wist, dat hij tijdens zijn gevangenschap ook niet anders gedacht had dan dat hij den kogel zou krijgen. Nu hoorde hij dat kalm en vreeslijk bevestigd, hij voelde met dat harde woord kogel den schok bijna lichamelijk in een neiging om om te kijken en het gevaar te zien dat hij geloopen had en waaraan hij was ontsnapt. De dood en dit... Maar hij wist, dat José dikwijls kon liegen, en hij zei somber:

- Neen, ik geloof het niet.

- Dat moet je zelf weten, zei José, maar ik verzeker je, dat ik je de waarheid heb verteld.

De jonge boer bleef zich verweren tegen al zijn verwarde en tegenstrijdige gevoelens en zei:

- Ik geloof je niet. Ik geloof je niet.

Toen hij met de zijnen aan tafel zat keek zijn vrouw hem voortdurend met vrees en bezorgdheid aan. Zij zag, dat hij verstrooid en met zijn gedachten afwezig was, zij wist, dat hij bij zijn vrienden was geweest en schreef het daaraan toe. Zij merkte, dat hij ook op een andere manier praatte, sommige dingen moest zij twee keer vragen voor hij zacht zijn antwoord gaf.

- Waar zit je toch aan te denken? vroeg zij.

De kinderen waren woelig en luidruchtig, hij weerde een gestrekt en geduldig handje, dat hem telkens iets bleef aanreiken, niet af en streek de kleinen over hun haren.

- Waar zit je toch aan te denken?

Ook den eersten keer had hij de vraag gehoord, maar met bonzend hart den plotselingen aandrang bedwongen, haar alles te vertellen. Hij wachtte tot die felle hartslag was bedaard en zei toen zacht:

- Waaraan kan ik het te danken hebben, dat ik vrij gekomen ben?

Zij keek hem verwonderd aan. Toen legde ze bij een der kinderen een terzijde gevallen stukje brood weer op zijn tinnen bordje en zei:

- Ben je dan vergeten, dat ik je verteld heb, dat de kinderen er avond aan avond voor hebben gebeden...?

Hij zag in de diepe stilte plotseling twee kindergezichtjes zijwaarts naar hem gericht, roerloos, en met oogen die hem onbewogen en strak aankeken boven de stille, volle mondjes.

- Nee, zei hij, dat ben ik niet vergeten.

Hij schoof zijn bord terug en leunde het hoofd in de handen.

- Maar wat is er dan toch?

- Nee, niets, zei hij.

Het bleef even stil. Toen zei zij:

- Hoor eens, je moet nu niet meer weggaan en je moet nu niet meer met de anderen meedoen.

Hij antwoordde:

- Ja, ik ga weer meedoen.

Hij keek, het hoofd in de handen, met verwonderde oogen rond. Toen zei hij:

- Ja, ik ga nu pas echt en goed meedoen.

Den volgenden dag liep hij achter den ploeg en scheurde diep het stoppelveld. Hij had weinig geslapen dien nacht, zijn zenuwen waren vermoeid, maar het scheen alsof ze tot rust kwamen bij dezen arbeid in de stilte van den nazomer. De samengebrachte leidsels rustten slapjes in zijn hand, de andere hand hield zwaar den ploegstaart. Drie paarden had hij voor het diepploegen aangespannen. Hij zag den golvenden dans dier goudene ruggen, hoorde het stampen der hoeven, het driftige snuiven van die schuddende koppen, het veelvoudige krakend geluid van het tuig en het zachte schampen van het dubbele ploegijzer. Hij hield den blik naar beneden gericht en zag de golvingen der gebroken, gekeerde stoppelkluiten, den stroomenden val in de voor, die hij dichtte naast de diepe, blinkende, zwarte voor die hij openlegde...

VII

MAAR hij werd niet aan den eenvoud zijner velden gelaten, noch aan den vrede van zijn huis. Een paar dagen later, op een avond, toen hij met den oudste onder de lamp zat, gebogen over een teekening die hij het kind hielp maken - ‘dit is ons huis en dit is vader’ - kwam Barends, die hem met een kort woord meevroeg. De jonge boer had opgekeken. Hij werd herinnerd aan dien avond toen José voor het eerst hier binnenkwam, - ook nu regende het aan de ruiten, een nazomervlaag, een krachtige wind, die met den valavond was opge-

stoken in den buiigen hemel. Hij stond aanstonds op, zonder vragen, uit gewoonte al niet, zoolang hij in huis was, maar minder dan anders nog daartoe geneigd in den ban als hij was van een onverklaarbaren schrik, nu Barends de vraag, dat hij meekomen zou, zoo afgebeten deed en met zoo sombere stem. Hij riep zijn vrouw, zij kwam na eenige oogenblikken het vertrek binnen en schrok toen zij Barends zag in zijn glimmend natte, zwarte leeren jas. O God! zei zij, want zij leerde zich niet beheerschen. Maar terwijl haar man zijn korten, leeren jekker aanschoot, stelde Barends haar gerust.

- Ik breng je man terug. Hij blijft hoogstens een paar uur weg.

Zij stond op den drempel voor het duister waarin zij de mannen in den regen zag verdwijnen in de richting van een kleinen, scheefstaanden auto. Zij hoorde den doffen klik van een autoportier en zag in het doorregende donker het zwakjes rood opgloeien van het achterlicht. In haar gezicht voelde zij de vochtige vlaag van den regen en, terwijl zij het jankende vergeefsche en herhaalde wielend geluid hoorde vóór de motor aansloeg, dreef met den wind mee tot haar ooren het ver en avondlijk geraas van een trein in de duisternis. Toen, zacht en ronkend, zoemde de automotor, zij zag het opspringen van het rood achterlicht, en de wagen reed weg.

De jonge boer keek naar den schommelenden wijzer op den verlichten snelheidsmeter en schudde mee met de schokken van den wagen op den ongelijken weg. De regen striemde de kleine, zwarte ruit naast hem en roffelde op de gespannen stof van het dak.

Maurits voelde hoe zijn knieën sidderden en hij geeuwde, - van kou, dacht hij. In het zwakke schijnsel der kleine lichten sidderde de regen. Barends, den rug gekromd, een hand aan het stuurwiel, met de andere hand de beslagen ruit schoonvegend en voorovergebogen met inspanning turend over den donkeren weg, vertelde hem nu, waar ze naar toe reden - een boschwachterswoning in een der groote ontginnings-

bosschen, - de boschwachter zelf behoorde tot hun ploeg.

- We zitten met iets ellendigs.

De jonge boer deed zijn best om zijn aandoening niet te verraden. Hij wilde kalm vragen, wat er was, maar zijn stem kreeg geen geluid. Hij kuchte en schraapte zijn keel.

- Dat meisje, - die Margareta...

- Ja? vroeg hij heesch.

- Ze is weer weg geweest voor een geheime opdracht. Niet voor ons overigens. Maar nou blijft ze hier, tot den grooten dag. Ze heeft... wacht, hier, die bocht om de boomen, denk erom, een kuil.

Maurits kreeg een schok dat hij van zijn zitplaats opvloog. Hij greep zich vast aan de kruk van het portier. De wagen reed daarop weer regelmatig, door de kieren drong het zwiepende fluiten van den wind. De jonge boer voelde zich verlicht en opgelucht, dat er geen ongeluk was gebeurd met Margareta.

Barends zei:

- Zij had ons vroeger al eens een paar keer voor Don José gewaarschuwd, - we zijn den laatsten tijd ook voorzichtig met hem geweest. Nu heeft zij de overtuigende bewijsstukken meegebracht, dat hij niet deugt.

- Wat bedoel je met: niet deugt? vroeg Maurits zacht.

- Het ergste. De ellendeling is bij de Duitsche contraspionnage en Gestapoagent. En wij zijn ezels geweest, dat wij het niet hebben vermoed toen hij zoo gauw was vrij gelaten en dat wij zijn fabeltjes over zijn Duitsch uniform hebben geloofd.

- Dat is verschrikkelijk, zei Maurits.

Hij voelde het bonzen van zijn hart. Waar ben ik zoo van geschrokken? dacht hij. Want eigenlijk verwonderde het hem niet. Hij dacht aan wat José hem had verteld over Margareta. Waarom viel hem nu die vraag te binnen, die hij betreurde bijna op hetzelfde oogenblik, dat hij ze deed?

- Wat denk je van... Margareta?

Hij had het groot, droevig gevoel van een bitter onrecht wat hij haar deed.

- Hoor eens, zei Barends, voor die houd ik allebei mijn handen in het vuur. Je hebt er geen denkbeeld van, wat die doet.

Nee, dacht Maurits, misschien heb ik dat niet. Hij wist, dat hij met Barends niet kon praten over wat José hem had verteld. Het liefst had hij nu als Barends gedaan en haar geprezen met woorden, waarin hij iets kon uitdrukken van dat machtig gevoel, dat hem overstelpte. Maar in een plotselinge angstvlaag zei hij:

- Als dat zoo is, wat je zei van José, dan - heeft hij ons allemaal verraden!

- Dat is Tom nu al den heelen dag aan het uitzoeken. José is onze gevangene, je zult hem aanstonds zien, en ik verzeker je, dat hij stevig aangepakt is. Ik geloof niet, dat hij ons allemaal verraden heeft. Hij zelf zegt van niet. Hij liegt en spreekt waarheid allebei, nou is het zaak, te weten wanneer hij liegt en wanneer hij waarheid spreekt. Voor mij is hij onbegrijpelijk. Maurits dacht: Misschien heeft hij dat van Margareta ook gelogen.

- In elk geval, zei Barends, met José is het vandaag afgeloopen - je zult het direct wel hooren. We wilden er jou ook bij hebben.

Maurits hoorde het zachte klapperen van zijn tanden, hij had een gevoel van koorts en rilde van kou. De kleine autolichten schenen nu over een smallen, ingesloten zandweg in een hoog bosch, de boomen glommen. De wagen schokte heftig. Ze naderden een huis, waarvan de gesloten, donkergeschilderde luiken even blonken in een lichtbundel. De auto zwenkte een tuinhek in, reed tusschen het huis en een schuurtje, daar zette Barends hem stil en knipte de lichten uit. In het donker hoorden ze nu den regen luider op het dak van den wagen.

- Kom, zei Barends.

Ze stapten uit en liepen om het huis heen. Voor een der vensters bleven ze staan en Barends klopte het codesignaal op de luiken. Toen liepen ze langzaam door naar de voordeur

en wachtten. Na eenigen tijd werd de deur opengedaan. Zwijgend gingen zij binnen. Toen achter hen de voordeur was dichtgedaan stiet iemand in de donkere gang waar zij stonden een deur open van een verlicht vertrek, waar ze mannen zagen zitten. Ze gingen er binnen.

Daar zat hij, volkomen ineengezakt, de handen op den rug geboeid, de beenen met touwen omwonden, zonder bril, grauw, met diepe kringen onder de oogen en verwarde haren, die klam over zijn voorhoofd vielen. Voor hem stond een tafel, waaraan Tom was gezeten tusschen den boschwachter en een student in. Langs de muren zaten de mannen van de ploeg, op een hoek, dicht bij de tafel, zat het meisje Margareta, in een grijs mantelpakje, het donker wolkig haar overkrulde kraag en schouders. Toen Barends en Maurits binnenkwamen keek José naar hen op met den wazigen blik van den bijziende, die zijn bril mist. Maurits keek die rij gezichten langs, bekende en minder bekende, en vreemde gezichten, jonge mannen uit het dorp en de streek en vreemdelingen, die naar hier waren uitgeweken, zich bij den strijd hadden aangesloten en hun verblijf hadden hier en daar op een boerenhoeve. Hij voelde een wonderlijke ontroering toen hij Margareta zag. Haar handen lagen in den schoot, zij staarde, het hoofd achterover, recht voor zich uit. Toen Maurits' oogen de hare ontmoetten zag hij, hoe zij even glimlachte. Zij deed daarop de oogen dicht, misschien om even dat vreeslijk beeld van José niet te zien. Tom was opgestaan, hij stelde den vreemden jongen man, die naast hem zat, aan Maurits voor, hij noemde een naam, dien Maurits niet verstond, de jonge man was student in de rechten. Maurits knikte, er werden een paar stoelen bijgeschoven en er werd plaats gemaakt voor Barends en hem, hij kwam schuin tegenover Margareta te zitten.

- Barends zal je op de hoogte hebben gebracht, zei Tom tot Maurits, José heeft intusschen bekend de twee terechtgestelde jongens, die gepakt zijn bij een pilotentransport, en waarvoor we toen 's morgens allemaal bij elkaar zijn geweest, te hebben verraden en ook den boer, die toen opgehaald is.

- En hèm, zei José eensklaps, hem ook, en hij maakte met het hoofd een wijzende beweging naar Maurits.

Maurits voelde hoe hij doodsbleek werd, ook nu kon hij den blik van José niet verdragen, en hij sloeg de oogen neer.

- En jou ook, zei Tom, hem even aankijkend. En dan heb ik hier nog een lijstje van namen van jongens, die niet van onze ploeg zijn en van Joden, die hij aangebracht heeft. Uit onze groep beweert hij verder niemand aangebracht te hebben. We hebben zijn eigen bekentenissen en we hebben verklaringen van gevangenen zelf en verklaringen van later terechtgestelden, vodjes papier, maar gewaarmerkt, buiten de gevangenis gesmokkeld en Margareta in handen gespeeld, geteekende stukken van een verbindingsman, die een onderzoek heeft ingesteld, en copieën van kasstukken van geld, dat hem betaald is.

Tom wachtte even. Toen herhaalde hij: - Van geld, dat hem betaald is. Ik weet niet, wat ik ervan moet zeggen. Ik weet, dat het ons niet helpt als ik zeg, dat José een schurk is. Ik weet één ding, dat ik hem niet begrijp. Te bedenken, hoe hij bij ons zat, toen we op het oogenblik van de terechtstelling van die twee jongens bijeen waren en hij zei, dat ze erop moesten kunnen vertrouwen dat wij in onze gedachten bij hen waren...

José rukte zich plotseling, de handen op den gestrekten rug, naar voren, zijn oogen stonden groot en starend en roode vlekjes kleurden zijn jukbeenderen.

- Waarom, waarom heb je 't gedaan? zei Tom.

- Dat heb ik gedaan, zei José, ik heb dat gedaan, ja, ik wou dat jullie mij dat nou eens duidelijk konden maken, waarom ik het gedaan heb. Ik heb het gedaan, omdat ik het kon doen, en ik geloof ook, dat ik het moest doen. Ja, ik zou nou eindelijk ook wel eens willen weten, waarom ik het gedaan heb. Ik ben bij de Duitschers gegaan, om ze te bedriegen, en ik heb ze bedrogen met jullie allemaal, en ik heb ze bedrogen met piloten, die ik zelf heb weggebracht. En toen ik de Duitschers bedroog, toen dacht ik: nou zou ik ook mijn eigen

menschen kunnen bedriegen en verraden, en dat heb ik toen gedaan en daarmee bedroog ik ook weer de Duitschers, die mij vertrouwden. Dat weten jullie ook nog niet, ik ben bij de executie geweest van jongens, waar er twee bij waren, die ik zelf had aangebracht. De Duitschers zeiden, dat ik dat moest zien, en dat ik leeren moest daar tegen te kunnen. Dat noemden ze het doorstaan van lijken. Een mensch dood te zien schieten, dat is net of je zelf een doodelijken kogel krijgt, waar een ander van dood gaat. Misschien zullen jullie er iets van snappen, als een van jullie mij straks doodschiet en de anderen staan erbij te kijken. Ik kon er tegen, en ik heb er een cigaret bij staan rooken. Van de zes, die toen doodgeschoten werden, zal ik er één niet vergeten, ja, dat was er een van de twee, die ik zelf verraden had. Hij was zeventien, hij had een moedervlek boven de linkerslaap, en vlak voordat ze Feuer! riepen begonnen zijn lippen te trillen en op elkaar te klappen, zijn heele mond begon te bewegen en toen dacht ik: hij wil 'leve het vaderland!' roepen, maar hij kon niet meer. Ik heb er later om gehuild en er een gedicht over gemaakt, dat hij mij in het eeuwige leven toch zou moeten vergeven, kunnen jullie mij dat nu duidelijk maken? Ik kon verraden, en ik kon niet verraden. Ik kon Margareta verraden en mij voorstellen, hoe zij doodgeschoten werd, en ik heb het niet gedaan. Maar toen ik Margareta eens zag kijken naar Maurits, die met zijn paarden aan het ploegen was en er geen erg in had dat Margareta daar stond, toen dacht ik: waarom kijkt ze zoo, en wat is er met die twee, en toen dacht ik: nou verraad ik dien boer, die jong is en die ploegt met zijn paarden en die een vrouw en kinderen heeft en het kost me maar een woord, en ze halen hem en schieten hem dood.

- En je werd ervoor betaald...

- Ja, ik werd ervoor betaald, schreeuwde José.

Maurits, bevend over het heele lichaam, keek naar Margareta, zij was lijkbleek, hij zag, hoe haar handen zich ophieven uit haar schoot en haar gezicht bedekten.

- Ja, schreeuwde José, ik werd betaald!

En onmiddellijk daarop herhaalde hij fluisterend:

- Ik werd betaald... Ik kreeg van de Duitschers het geld, en ik moest teekenen en toen ik het geld opnam voelde ik, hoe ze naar mijn handen keken en mij verachtten dat ik het aannam, zooals ik hen verachtte, omdat ze het mij gaven. Dan ga je voor je eigen gevoel door den grond, als je weet, dat schoften zelf je een schoft vinden. Maar weet je, wat ik met dat geld deed? Dat heb ik, zoowaar als ik hier zit, verbrand. Dan had ik het beter kunnen weigeren, dat was minder schandelijk tegenover de Duitschers, nietwaar? Maar nou wou ik, dat jullie konden begrijpen, dat ik dat heelemaal niet wilde voor de Duitschers, ik wilde dat alleen maar voor me zelf, en daarom nam ik het van hen aan en verbrandde het. En weet je wat nou het verschrikkelijke is? Ik heb hetzelfde bedrag gestolen van een Jood, dien ik overbrengen moest en dien ik het afgenomen heb nadat ik hem had vermoord, - ja, dat heb ik ook gedaan, ik heb een Jood vermoord.

Hij zei dat en keek den kring rond met groote oogen als verwonderd over het opgewonden gemompel van ontzetting.

- Je weet niet, wat je zegt, zei Tom.

- Ik weet veel te goed, wat ik zeg. Ik heb hem vermoord. Kom maar hier met je kaart. Maak mijn handen los, dan zal ik een streepje teekenen, waar ik hem begraven heb. Ik heb hem begraven langs het pad achter de wagenschuur een meter uit de wortels van den eik die daar staat en aan den kant van het pad. Waarachtig, ga er graven. Dan zul je het zien. En waarom heb ik het gedaan? Weten jullie dat? Om het geld? Dan had ik toch evengoed het geld van de Duitschers kunnen houden. Begrijpen jullie het? En ik dacht, het is er één, en zij hebben er honderdduizenden vermoord en bestolen en ze spreken over nieuwe orde.

Maurits luisterde met de anderen. Het was of alle begrip van werkelijkheid hem ontgleed. Hij had het gevoel, net als in een droom, in een diepte te vallen zonder te zinken. Met een schok gewekt, als wakker geworden uit een slaap, keek hij naar de lamp en toen naar een wandkastje met een loopertje van kant

erop en op dat loopertje een beeld, een ranke, als in stilstand voortijlende vrouw met een boog en een pijl, en de schaduw van het beeld lag op den muur. Hij keek daarop de gezichten langs, en zag, hoe allen doodsbleek waren. Tom zat met een hand voor zijn oogen, zijn vingers sidderden als hij die hand bewoog.

- Je bent gek, je hebt je verstand verloren, zei Tom heesch.

- Nee, zei José, ik ben niet gek. Dat zou misschien wel goed zijn voor jullie, als je kon zeggen, dat ik alles in krankzinnigheid heb gedaan. Maar ik ben heelemaal niet gek en ik heb mijn verstand niet verloren. Mijn verstand is net zoo helder als dat van jullie en het begrijpt er net zooveel van als jullie ervan begrijpen. Wacht eens, weten jullie nog, dat ik jullie dat gedichtje over dien kikker voorlas, die was groen en levend, die kikker, weten jullie dat nog? Maar jullie weten niet, dat ik, voordat ik dat gedicht maakte, dien kikker onder mijn schoenzool had, eerst heel zachtjes en dat ik toen doortrapte, zoodat hij naar alle kanten om den zoolrand heen puilde, en toen heb ik heelemaal doorgetrapt. Weten jullie waarom ik dat gedaan heb en waarom ik alles gedaan heb? Zeg?

Met zijn wilde oogen keek hij rond, alsof hij volstrekt antwoord wilde hebben. In de beklemmende, doodsche stilte klonk plotseling Margareta's stem, gesmoord achter haar gewrongen handen.

- Omdat jij net bent als zij...

- Ja, ja, zei José, ik hoor wel, wie dat zegt. Nou heb ik jullie verder niets te vertellen dan dat ik bij God zweer, de waarheid te hebben gezegd, daar kan je van op aan.

Met een ruk wendde hij het hoofd naar Margareta, het eene oog opengesperd, terwijl het ander rimpelig dichtviel alsof het ooglid verlamd was. Op een bijna huilerigen toon zei hij:

- En jou Margareta heb ik te zeggen, dat ik aan Maurits, verteld heb, aan wie en aan wat hij het te danken heeft, dat ze hem hebben vrijgelaten, dat was een mooie heldendaad, maar hij gelooft het niet en jij kan er over oordeelen, of ik de waarheid gezegd heb.

Maurits voelde de woorden als hamerslagen op zijn hersens, krijtwit trok hij weg, hij voelde zich wee worden van ellende, zijn slapen bonsden. Hij keek naar Margareta en hij zag tusschen haar tegen het gezicht gedrukte vingers het glimmen en neerleken van tranen.

Iemand zei, en het was net, of het in de verte klonk: Wat bedoelt hij? Tom keek naar Margareta.

- Wil je, Margareta, dat...

Achter haar handen schudde zij kort nee met het hoofd. Barends stond op. In de diepe stilte hing José ineengezakt op een stoel, het hoofd op de borst, den mond wijd open, men hoorde hem door den neus snuiven alsof hij huilde. Barends knoopte zijn jas dicht. Tom keek hem aan met een afwezigen blik.

- Ja..., zei hij, 't is goed. Ga.

Het heengaan van Barends verbrak de spanning. De anderen keken hem na, ze keken naar de deur, die achter hem toeviel. Toen was de kleine afleidende stoornis weer voorbij. Tom aan de tafel praatte even fluisterend achter zijn hand met de twee anderen, tusschen wie hij inzat, ze knikten. Toen zei hij:

- Jullie hebben de bekentenis van José gehoord. Ik zal geen groote woorden gebruiken. Als hij zichzelf niet begrijpt en ons vraagt, of wij het hem duidelijk kunnen maken en zeggen, of wij hem begrijpen, dan kan ik alleen maar zeggen, dat ik voor mij niets van hem begrijp en het hem niet duidelijk maken kan. In alle andere omstandigheden zou ik hem uitleveren aan den rechter, die dan zijn vonnis over hem zou uitspreken en die dat doen zou na naar zijn verdediger te hebben geluisterd. Maar dat kan nu niet. En we kunnen niet wachten en hem gevangen houden, daar zie ik geen kans toe, en wij en heel ons werk zouden te veel gevaar loopen. Dat mogen wij niet doen. Daarom moeten wij met zijn allen een standrecht vormen. Wij hier met zijn drieën zijn overtuigd, op grond van zijn bekentenissen en op grond van de bewijsstukken, van zijn schuld. Op de plaats waar hij gezegd heeft

den Jood te hebben begraven, zullen wij opgraving doen, maar ook zonder dat geloof ik, dat hij ook dien moord gedaan heeft. Maar we kunnen dien moord ook heelemaal buiten beschouwing laten. Op grond van zijn andere misdaden zijn wij het erover eens, dat wij hem ter dood moeten veroordeelen en wij stellen voor, het vonnis onmiddellijk met den kogel te voltrekken.

Tom zweeg en bleef zitten, de armen op de tafel, de oogen neer in het voorovergebogen gezicht. In de stilte hoorde men het leeren kraken van zijn jas als hij bewoog of een papier opnam en weer neerlegde.

- Maar de grootste misdadiger heeft recht op verdediging. Als iemand hem verdedigen wil...

Tom wachtte langen tijd, maar het bleef doodstil. Ten laatste zei de student, die naast hem zat, een jonge man met weelderig donker haar en een zwaar omranden bril:

- We kunnen samen even onder oogen zien, wat tot zijn verdediging is aan te voeren. Hij heeft ook veel goed werk gedaan. Hij heeft niet alleen piloten aan de Duitschers uitgeleverd, hij heeft er ook in veiligheid gebracht. Hij heeft aan overvallen meegedaan en zelfs voor een deel van onze wapens gezorgd, Duitsche wapens. Hij had ons allemaal kunnen verraden en het staat vast, dat hij dat niet gedaan heeft. Hij had hier verschrikkelijke ongelukken kunnen aanrichten en kunnen voorkomen, dat we hier nu zaten om ons vonnis over hem uit te spreken. Hij heeft dit niet gedaan, waarom, dat weet ik niet, zoo min als ik weet, of hij niet het plan had het te doen. Een verklaring vinden voor wat hij gedaan heeft, kan ik niet. En om een ander vonnis voor te stellen dan het doodvonnis, daar durf ik de verantwoordelijkheid niet voor op mij te nemen. Zelfs de goede dingen die hij gedaan heeft kan hij gedaan hebben om ons vertrouwen te behouden. Ik ben ervan overtuigd, dat hij, als we er niet achter waren gekomen, nog meer van onze menschen zou hebben verraden en misschien op een keer, zooals de Duitschers dat noemen, het heele net om ons allemaal dicht zou hebben getrokken.

Dat gevaar blijft bestaan, omdat het gevaar blijft bestaan dat hij ontsnapt als we hem gevangen zouden houden, gesteld dat we dat zouden kunnen, en ik ben overtuigd, dat we dat niet kunnen. En daarom kan ik niet anders zeggen dan: de doodstraf.

Na een stilte zei Tom:

- 't Is beter, dat we allemaal de verantwoordelijkheid op ons nemen en dat we het eens zijn over de doodstraf, over den kogel, en hierover, dat het vonnis onmiddellijk wordt uitgevoerd. Ik zal jullie allemaal vragen. Je kunt antwoorden met: de kogel, of: tegen. Margareta zal ik niet vragen, omdat zij... vrouw is en de aanklaagster, en Maurits niet, omdat hij een van de slachtoffers is geweest en ik hem niet met de gewetensvraag wil belasten, of hij zich uit wraak voor de doodstraf zou uitspreken. Is dat goed?

Een paar in den stillen kring zeiden zachtjes ja, de anderen stemden zwijgend toe.

Tom wachtte weer even. Toen vroeg hij, hen een na een aankijkend:

- Jij?
- De kogel.
- Jij?
- De kogel.

Toen allen hadden gezegd: de kogel, was het weer even stil, waarop Tom zich richtte tot den ineengezakte op zijn stoel, die, toen hij merkte dat tot hem gesproken werd, met gefronst voorhoofd opkeek uit zijn gebukte houding.

- Heb je nog iets te zeggen, José?

José schudde een paar keer kort het hoofd.

- Nee..., zei hij fluisterend.

- Wij oordeelen je als menschen, zei Tom, maar tusschen jou en de eeuwigheid staan wij niet. Wij nemen aan, dat je een priester bij je wilt hebben voor je sterft. Dien kun je hebben. Barends is weggestuurd, om den kapelaan van je parochie te halen, dien we op de hoogte hebben gebracht en die bij ons geen onbekende is.

- Ja... zei José met zachte stem, en liet weer het hoofd op de borst zakken.

Opnieuw was het doodstil. Maurits kon zich niet weerhouden telkens naar den stoel te kijken, waarop José hing. Hij keek naar die gebonden voeten, de bemodderde schoenen, waarvan een veter loshing, een kleine bijzonderheid, die in haar werkelijkheid even onwezenlijk en nachtmerrieachtig werd als de schaduw van boog en profiel van de jageres op het loopertje van kant. Allen zaten, daadloos en in zwijgen verzonken. Men hoorde buiten het zoeven van den avondwind, den hollen klop van een drup tegen hout. De spanning werd ondraaglijk. Maurits zag, hoe Margareta steeds de handen voor de oogen hield, alsof zij vastbesloten was, haar gelaat niet meer te laten zien en niet van houding te veranderen, hoe lang dit martelend wachten ook nog zou duren.

Toen hoorden ze in regen en wind het geluid van een auto, het klappen van een portier, voetstappen in de richting van het raam. In de stilte werd vlak nabij op de gesloten vensterluiken geklopt, het spookachtige tikken van het codeteeken. Iemand stond op en ging, om de voordeur open te doen. Er klonken binnen voetstappen, er werd gepraat, telkens een paar woorden door stilte onderbroken. Barends, in zijn leeren jekker met vocht en kilte in alle plooien, kwam binnen en zei op gedempten toon:

- Daar is de kapelaan. Ik heb hem in de kleine voorkamer gelaten.

Op een teeken van Tom stonden twee jonge mannen op van hun stoel en gingen naar den geboeide, zij maakten de touwen rond zijn beenen los.

Tom zei bevelend:

- Twee gaan buiten bij het raam van de voorkamer staan met een revolver, twee blijven binnen met een revolver bij de gangdeur. De gevangene kan zonder boeien bij den kapelaan worden binnengelaten.

José, van de touwen rond zijn beenen bevrijd, kwam over-

eind en stond, de geboeide handen op den rug, met ingezakte knieën. De binnenkomst van Barends, die de spanning der beklemmende stilte had verbroken, was als een verademing voor allen. Zij kwamen uit hun houding van verstarring los. Inplaats van naar één punt te blijven kijken volgden allen in stilte het uitdeelen van de revolvers aan de vier jonge mannen, waarvan er twee aanstonds en haastig naar buiten gingen, en de twee anderen den ter dood veroordeelde tusschen zich innamen. Bij den eersten stap dien hij verzette scheen de ongelukkige te zullen neervallen, zijn voet sleepte en schoof mee over den vloer, zijn knieën zwikten in. Maar toen een van de twee, die hem begeleidden, hem wilde ondersteunen, mompelde hij afwerend. Hij vermande zich, en plotseling geheel recht, keek hij den kring rond, met een eigenaardigen, loerenden blik onder het diep gefronst voorhoofd, de bovenlip opgetrokken, den mond scheef open, een sliertje speeksel op de kin, met een gezichtsuitdrukking van een eindelooze verdrietige verbazing. Toen, tusschen de twee in, ging hij rustig het vertrek uit. Tom ging achter hem aan.

Nadat de deur was dichtgedaan viel opnieuw een diepe stilte in. In den kring stonden nu eenige leege stoelen, de stoel van den commandant stond leeg en achteruitgeschoven achter de tafel, maar geen stoel was zoo opvallend leeg als die waarop de ter dood veroordeelde gezeten had. De minuten kropen voort met het ongestoorde tikken van de klok. Toch was de stilte minder vreeslijk, nu uit hun midden dat beeld van ellende weg was. Het was zooals in een sterfhuis, waar de stilte in het vertrek naast de sterfkamer anders is dan in de kamer zelf, waar de uitgestreden doode ligt. Allen vermeden het, elkander aan te kijken, alsof ieder bang was betrapt te worden op de weifeling van zijn eigen gedachten na nochtans dat uit plichtsbesef uitgesproken ja op de vraag, of de verrader den kogel moest krijgen. Ze waren in een omstandigheid geplaatst, te groot misschien voor hen, en waarin zij, slechts omdat zij samen waren, handelden naar dat voorschrift, dat, wreed en hard, wet was in heel dezen wreeden en harden strijd.

Ze hadden tot den dood bevolen met die voorgewende koelheid, die de een zich verplicht achtte na te doen van den ander. Maar het was, alsof ze er voor terugschrokken nu die dood reeds aan de deur stond van het vertrek, waarin de wijzer der klok, springend van seconde naar seconde, voortkroop naar dat oogenblik, waarop het schot zou vallen.

Weer geluiden in de gang, een enkel woord, de stem van den kapelaan, die uitgelaten werd, het sluiten van een autoportier, het zoemen van een motor. Telkens keek Maurits nog naar Margareta. Zij volhardde in haar houding, waarin zij als versteend zat en nam de handen niet weg van het gezicht. Maar voor men in den kring erop bedacht was, want misschien had men er zich op voorbereid om opnieuw te zitten in een lange spannende stilte, klonk achter deur en wand hard en kort in het huis een schot. - De wind had zich neergelegd, aan den raamdorpel klopte traag en plenzend, en als in een mijmerend geluid verzonken, het gedruppel na een gestilde bui. Na als voor tikte met haar eender geluid de klok.

De deur ging open. Tom stond binnen.

- Het is gebeurd.

Hij wachtte even. Toen zei hij:

- Barends brengt den kapelaan weg en waarschuwt den dokter voor de doodschouw.

Maurits stond op midden in de luide bewegingen van de anderen, die overeind kwamen en hun stoelen verschoven. De commandant ging weer op zijn plaats zitten en stak een cigaret aan, ze sidderde tusschen zijn vingers, toen hij, de ellebogen op tafel, de handen naasteen hield voor den schedel van het gebogen hoofd.

Sommigen praatten zacht met elkander, anderen gingen in de gang, de voordeur werd telkens haastig geopend en dichtgedaan, de een na den ander ging weg.

Maurits ging de anderen na in de gang, waar nu een licht ontstoken was. Hij stond, de handen achter zich tegen den muur gedrukt, met een brandende droogte in den mond, en

met het gevoel van een eigenaardige kou, waarin alleen de jukbeenderen gloeiden. Plotseling zag hij vlakbij Margareta. Zij keek hem niet aan toen zij rakelings langs hem heen ging. Maar zij stond stil voor een koperomranden spiegel onder het licht, om haar haren te schikken. In den spiegel zag hij haar gezwollen oogen in dat gezicht, dat rood was van den knellenden druk harer handen en van haar tranen. Hij zag, dat in den spiegel die oogen recht in de zijne waren gericht. Ze waren groot en vochtig en zoo opzettelijk op de zijne gevestigd, dat hij voelde, dat ze hem iets te kennen wilde geven, wat met geen woorden te uiten was. - Het schot had geklonken zoo kort nadat José gezegd had: 'Ik heb aan Maurits verteld aan wie en aan wat hij het te danken heeft, dat ze hem hebben vrijgelaten.' Maurits kon den blik niet losmaken van die oogen in den spiegel, hun blik drong zich geheel in den zijne, ze hielden hem vast, krachtiger dan mogelijk was geweest in een rechtstreeks aankijken als zij beiden van aangezicht tot aangezicht vlak tegenover elkander zouden hebben gestaan, en hij begreep, dat zij ja wilde zeggen op zijn twijfel, of José de waarheid had verteld, maar dat dit ja tusschen hen nooit met woorden zou worden uitgesproken. Toen zag hij eindelijk, hoe haar oogen zich langzaam sloten en hoe het gezicht uit den spiegel verdween. Toen hij de richting van zijn blik veranderde, viel reeds de voordeur achter haar toe.

Na eenigen tijd kwam Barends met den dokter binnen. Maurits ging de tochtige gang door naar de buitendeur, die open was gebleven, en in het voorbijgaan zag hij, bij het binnentreden van den dokter in de voorkamer, op den vloer vluchtig het wit van een laken, dat bollend over een lichaam lag, de schoenen staken er onder uit.

Naast Barends in den auto zat hij even te klappertanden, zijwaarts tegen het regenkil portier gedrukt. Wezenloos liet hij zich meeschudden bij het draaien en keeren van den kleinen wagen, die om den auto van den dokter heen het hek uitreed en omzwenkte naar den rechten, smallen weg onder de hooge boomen. Op den geheelen terugweg zag hij boven het zwakke

licht van het dashbord in de donkere, weerspiegelende glimming van de voorruit dat omlokte gezicht met de groote oogen, waarover, bij een nieuwe, stille bui, een regen van tranen dreef.

VIII

MISSCHIEN had hij dat visioen nog voor zich, dien dag, toen de nazomer tot een nieuwe lente verjongde en gansch de lucht doortrild was van het doorbreken der verwachting, sterk als een voorjaarsbloei.

De heele ploeg was bijeen geweest. De mannen zaten met ernstige gezichten. Elk oogenblik kwam een boodschapper met berichten van den zender. Ze zaten met kaarten, ze zaten vrank en vrij met wapens, armbanden werden uitgedeeld, de posten kregen hun taak. Er werd geredetwist over vroeger ontvangen voorschriften, wat er moest worden gedaan, wat er moest worden vernield. Honderd keer opnieuw bestreed men elkaars ongeduld met opgewonden vermaningen tot kalmte en zelfbeheersching, met de waarschuwing, niets voorbarigs te doen. En de kleine patrouilles trokken uit, oogenschijnlijk zonder onderling verband, het wapen in den zak, en achteloos slenterend op zoek naar Duitschers, om van hun bewegingen op de hoogte te komen.

Boven den einder sidderde de hemel van een geheimzinnig, stalen gezoem, ijl en hoog, dat aanzwol over de onzichtbare wegen der verborgen verten, waarlangs in wilde vlucht een ontbonden en verward leger zijn heenkomen zocht. En daarachter het dof en zwak en onverbiddelijk gedreun der overwinnende, grooter kracht, die onweerhoudbaar en zelfverzekerd de vluchtenden in hun schrik voor zich uitdreef. Voor dien storm van staal en vuur uit en met den paukenslag van het dof gedonder, waarvan nog slechts de echo was te hooren, woei de lentewind der nieuwe vrijheid langs hemel en jonge velden, legde haar meidoornsmaak op de lippen en beving de harten met haar zoete en verwarrende bedwelming.

Misschien had Maurits, het hart gansch van deze bedwelming bevangen, het visioen dier groote oogen in het weerspiegelde gezicht nog voor zich op die stormvaart, waarmee hij vee en akkers en ploegen en zaaien ontvluchtte om mee te doen aan dien strijd, welken hij nauwelijks begreep en waartoe hij den oproep verstond in een jonge, boersche en bruisende baldadigheid. Men had hem in telefoonpalen zien klimmen langs den dorpsweg met een bijl, waarmee hij de isolatie versplinterde en de draden neersloeg. Hij had langs den landweg een schreiend meisje getroost wier fiets was gestolen en den Duitscher achterna gezeten, opgevangen en ontwapend, die er op die fiets was van doorgegaan en inderdaad de fiets bij het wachtende meisje terug gebracht. Hij had Duitschers achtervolgd, die een paard en wagen van een boer hadden gevorderd, en had paard en wagen weer op het erf van den boer teruggereden.

Maar Tom, de commandant, met Margareta in zijn kwartier, was gewaarschuwd, en toen hij geen zijner mannen zag, om dien naar Maurits te sturen ten einde hem in te toomen en hem af te houden van zijn onbezonnen en gevaarlijk werk, bood Margareta aan, naar den jongen te gaan zoeken en hem tegen te houden.

Margareta ging in groote haast. Ook zij voelde dat mateloos opwindende, dat in de lucht hing en haar zenuwen prikkelde, maar zij onderging den loodzwaren druk van een onbepaalden angst, grooter dan zij ooit in haar leven had gekend. Ik moet hem vinden, ik moet hem vinden, dacht zij. Zij sprak met menschen, die hem met zijn bijl hadden gezien; hij had van alles bij zich, zeiden ze, een hamer ook. Zij sprak met menschen, die gezien hadden, hoe hij telefoondraden vermelde en een Duitscher, die zich bepraten liet, ontwapende. Zij sprak met den boer, die zijn paard en wagen had teruggekregen en die, op zijn erf en in zijn doorwaaide kiel, krachtig den arm had uitgestrekt naar de spoorbaan: in die richting was de jonge boer geloopen, hij had van alles bij zich,

een zwaren stalen schroefsleutel ook, en zijn revolver. Zij liep weer door met nog grooter haast. Dat beeld van dien boer met dien krachtig gestrekten arm, den mond open in zijn roep, liet haar niet meer los: hij stond voor de wijdheid van den hemel als een beeld van het noodlot en het was alsof zij in den doorijlden wind den schreeuw van zijn harde stem bleef hooren.

Zij kwam eindelijk in die groote eenzaamheid langs den spoordijk en liep langs de breede sloot, waarin riet en biezen groeiden. Een watervogel vloog snorrend op, zij schrok, zij sloeg de hand voor de borst, en liep weer haastig door. Maar toen zij een oogenblik inhield, om naar weerskanten zoekend uit te kijken, zag zij plotseling voor zich in de verte, klein en groenig-grauw in het licht, de ruggen naar haar toe, vier gegelaarsde, gehelmde Duitschers. Zij zocht naar een plaats waar de sloot smaller was en sprong er daar overheen, om in het gras van den spoordijk dekking te hebben als de Duitschers om zouden kijken en wilden weten wat zij in haar schild voerde. Langzaam kroop zij voort. Maar toen zij zich ophief om over de spoorbaan te kijken hoorde zij in de spoorstaven, die zij vlak voor zich zag, roestig in het bruine grint met de lichtschampen in de zilveren glimming van het glijvlak, den ingetogen, voortgeplanten klop van een haastigen schroefsleutel, die een moer lossloeg. Haar hart begon zoo luid te bonzen, dat zij een oogenblik, de oogen toe, tegen den spoordijk rustte, het gezicht weg in het gras. Zij spande zich in om kalm te worden. Toen tilde zij zich hooger en zag in het scherpe perspectief der spoorlijn een man uit geknielde houding overeind komen en daarop gebukt zwaaien met een hamer. Het was alsof die slagen ijdel waren, los en het geluid vooruit, dat zij telkens iets later hoorde, alsof het hier vlakbij in de spoorstaven vertoefde, en zij herkende het geluid van een hamer, die een klinkbout uitdreef. Haar zenuwen waren gespannen als koorden. Op hetzelfde oogenblik, dat zij wist het geluid te hebben herkend, wist zij, den man daarginds te hebben herkend, en werd haar angst, die haar gansche wezen

doorstroomde alsof hij al haar bloed uit haar weg joeg, haar duidelijk. Daar stormden de Duitschers, eensklaps uit hun rust, den spoordijk op. ‘Natuurlijk’ hoorde Margareta zichzelf zeggen met een stem, die, dun in den wind, schreide en zij bracht haar hand aan haar lippen, die bibberden als die van een zielsbedroefd kind. Toen zag zij vlak voor zich het gras in den wind bewogen, zij rook den geur van grond, den geur van ijzer, en, bezeten door een drift om den jongen te redden, kroop zij plat op haar buik naar boven, over grint en rails, het gezicht naar de Duitschers, die haar niet zagen, en bereikte den anderen kant. Daar, gedoken, op handen en voeten, maar met dat benauwende droomgevoel alsof alle bewegingen verlamd werden, kroop zij hijgend voort.

Maurits joeg de klinkbouten uit de koppeling der spoorstaven met zijn triomfantelijken hamer, toen hij plotseling het lawaai van laarzen in het grint hoorde en opkeek. Hij zag de vier Duitschers, hij hoorde hun onverstaanbare kreten. Hij zag hun monden wijdopen tusschen de vertrokken kaken, waarlangs de stormriem den helm op het lage voorhoofd hield. Toen zag hij voor den hemel den zwaai der vier geweerkolven, en, de oogen wijd opengesperd met het gevoel alsof een geweldige stroom binnengeademd koel water alle klanken in zijn open mond stom sloeg, zeeg hij neer onder den eersten slag. Zijn blik ving nog dat beeld der streep van een spoorlijn, die langzaam om een keerpunt draaide. De slagen, die zijn schouderbladen verpletterden, hoorde hij niet meer, hij had het gevoel alsof zwaar beslagen paardehoeven wondend op zijn bloote longen stampten. Het was hem te moede, alsof alle droefheid ter aarde hem overviel, hij zag het witte laken over José in den kamerhoek, de groote oogen van het meisjes-gezicht in den spiegel, in haar zachtheid zijn vrouw, twee handjes, die den rand van een ledikantje omklemden en teruggleden, en zijn laatste gedachte was er een van diep verdriet, dat hij nu nooit meer het hoofdje daartusschen omhoog zou zien komen, - toen een geweerkolf iets als een

witte, dadelijk duistere vlam door zijn verbrijzelden schedel sloeg.

Margareta was doorgekropen tot waar zij vlakbij de doffe slagen hoorde boven op den dijk, en toen zij zich omhoog geheschen had, zag zij op den afstand van een paar meter het beukend neerkomen der geweerkolven, het zwakjes optrillen van een bloederig lichaam en een zijwaarts gegleden paars en plat gezicht onder een kleverige, roodgrijze massa, bloed en haren. Zij voelde zichzelf krampachtig snel slikken alsof ze haar mond vol tranen had, nochtans was haar mond brandend droog. Haar hartslag doorklopte haar keel en slapen. Zij wist, dat zij nu zelf op den rand van den dood lag, haar loodzware beenen waren te verlamd om het noodlot nog te kunnen ontkomen. Zij dacht aan zijn blik, waarmee hij haar, na die woorden van José, in den spiegel had aangekeken, aan het onuitgesprokene tusschen hen, wat hem in zijn hulpeloosheid had opgejaagd met zijn revolver, zijn hamer en zijn bijl. En zij wist, dat het niet was om zichzelf te verweren, maar dat het om hem was en om alles waarvoor zij had gestreden, dat zij met inspanning van al haar krachten zich bedwong tot de beheersching van haar hand, die de revolver hief en zonder trillen richtte. Maar tengevolge van een onberekenbaren gril van het toeval hield een der soldaten op met slaan en keek haar richting uit. Hij zag tusschen het gras de bleeke, rustige hand met den gouden armband, die de revolver hield, en, met een wenk van zijn arm naar zijn makkers, richtte hij zijn geweer. Er klonk een klein keihard schot, dat oversprong naar een geluid als van door een steen geraakte ijzerdraad, - de bleeke hand gleed met een schokje slap terug.

Met een sprong was de Duitscher over de rails en zag het meisje liggen, achterover gevallen, het hoofd in de warrige haren omlaag. Hij legde opnieuw aan en schoot, en na den slag van het schot zag hij een bloedstreep vanaf de verbrijzelde kin tot aan het onder het haar verborgen oor. Hij bleef even staren naar het gedoode meisje. Langs het lokkig haar

om het stil, bleek en bebloed gezicht schuurde een stijve witte trosbloem in den wind op en neer.

De andere drie kwamen bij hem gesprongen, roepend, vragend. Ze keken naar het meisje. Ze schreeuwden door elkaar heen. Een van de vier zei:

- Ein schönes Mädel. Schade. Man hatte besser vorher...

Toen waren ze alle drie druk bezig op den spoordijk, sleepten de staven recht en op hun plaats, sloegen de klinkbouten door de koppeling en draaiden de moeren vast. Met hun geweerkolven duwden zij het verpletterd en verbrijzeld lichaam van den spoordijk af. Toen, twee aan twee, achter elkaar, tusschen de spoorlijnen en stappend op de dwarsliggers, gingen zij heen. Achter hen wapperde in een fluweelen geluidloosheid een groote, donkere vlinder in de zon.

Dien zelfden middag reed een vrachtwagen met twintig Duitschers het erf op van Maurits' boerderij. Vlak voor de breede deuren van stal en schuur sprongen de gehelmde, gelaarsde mannen met hun geweren van den wagen. Eenigen holden de wei in en dreven het vee bijeen. Anderen waren in de kippenren, staken en sloegen naar de kippen, draaiden ze den nek om en droegen ze naar den vrachtwagen. De krijschende varkens werden uit hun hokken gehaald, de paarden uit den stal. De mannen staken de korenmijten in brand, en dadelijk, met een geluid als het driftig klateren van water, renden de windgedreven vlammen omhoog, drongen door tot de kern en stuwden uit den kroon den dikken, walmenden rook op, waar het onrustig vuur reeds doorheen joeg. Soldaten, een brandende garf op den korten piek van hun bajonet, renden huis en hooischuur in. In 't volle hooi werd de fakkel gegooid en zij lag er onmiddellijk in een bed van vlammen, die voortijlden, zich rekten en al dat hooi in een laaien greep brullend aan 't branden zetten. Daar knapten de pannen boven 't geblakerd gebint, de vlammen sloegen uit. Een rook, donker en dik als een onweersbui, weerspiegelde zich traag rollend in de rossige, springende ruiten van het huis. De Duitschers

met den helm, het geweer in de hand liepen heen en weer, ze bonden het vee en leidden het weg van het erf. Ze keerden terug. Ze renden in den rook, waarin ze verdwenen en waaruit ze weer te voorschijn kwamen, tegen dien achtergrond der luide, winddoorraasde, hooge vlammen.

Van het erf verdreven, bijeengedrongen stond er het troepje der luidkeels schreiende kinderen en de kleine, doodsbleeke, sidderende moeder, in wier rokken zij wegkropen en die het jongste op den arm droeg, dat met een handje aan het dikomplooid polsje wees naar dat ontzaglijke vuur en zijn roep voortdurend herhaalde, terwijl het zijn trappelende voetjes langs elkaar wreef. Moeders hand greep die voetjes en hield ze bijeen vlak boven de ronding van haar reeds weer zwellenden schoot.

Prijsvraag geschenk 1947

De namen der auteurs, die definitief hun medewerking aan de in het voorbericht vermelde prijsvraag hebben toegezegd, zijn (in alphabetische volgorde):

ANTOON COOLEN,
HENRIËTTE VAN EYK,
S. FRANKE,
HIDDE HERINGA,
J.W. HOFSTRA,
LEONHARD HUIZINGA,
JEF LAST,
JAN MENS,
M. REVIS
JAAP ROMIJN,
B. STROMAN
S.F. WITSTEIN.

De ondergeteekende: (naam) _____
_____
(adres) _____
(woonplaats) _____
meent, dat _____ de schrijver(ster) is van 'DE ONTMOETING'.

_____, _____ 1947

_____
(Handteekening)

Vóór 1 April 1947 in te zenden aan:
Het Secretariaat van de Commissie voor de Propaganda van het Nederlandsche Boek, Heerengracht 124-128, A'dam C.

Er kan per persoon slechts één oplossing worden ingezonden. Over den uitslag kan niet worden gecorrespondeerd.